పీఠిక

ఈనాటకకథ పురాణమూలకము. మార్కండేయపురాణాంతర్గతమైన కథాలేశమును స్వీకరించి ఆదిమ గ్రంథకర్త యితివృత్తము కల్పించుకొని రూపకము రచించినాడు. ఇందు ప్రేమపరీక్షతత్పరిణామము చమత్కారప్రదముగను హృదయంగములుగను నిరూపింపబడినవి. మనస్తత్వము సూక్ష్మదృష్టితో విశదీకృతమైనది.

హిందీ భాషానాటక శ్రేణిలో నీ వరమాల యుత్తమస్థానము నలంకరించుచున్నది. గోవింద వల్లభపంతు గ్రంథకారుడే కాక నటుడు గూడ నగుటచే నాట్యరంగోపయుక్తముగ నుండునట్లీ నాటకమును సృజించినాడు. కథావిధానమునందేమి పాత్రపోషణమునందేమి వాగ్వైచిత్రియమందేమి యీ రూపకము నవీనత్వముతో విలసిల్లుచున్నది.

ఇదివరలో వంగమహారాష్ట్రభాషలనుండి మన భాషలోనికి గ్రంథములు పరివర్తితములయినవి. హిందీనుండి యెన్నికగన్న స్వతంత్రగ్రంథమేదియు నాంధ్రీకృతము కాలేదు. సుప్రసిద్ధము నవీనము మనోహరము నగుటచే నేనీ నాటకమును తెనిగించినాను.

ఇందలి గీతములను హిందీభాషనుండి పద్యరూపముగా నాంధ్రీకరించి నాకొసంగుటయే గాక సర్వవిధముల నాకు సహాయ్యము చేసిన సాహితీసమితి సభాపతి శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారికి సదాకృతజ్ఞుడను.

దీనిని దయతో స్వీకరించి సుప్రసిద్ధమైన తమ సరస్వతీ గ్రంథమండలీ నాటకానుబంధమాలికలో బ్రకటించి నాకుత్సాహము నొసంగిన శ్రీ అడ్డేపల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయుడుగారికి కృతజ్ఞత దెలుపుచున్నాను.

మాడభూషి సురేంద్రాచార్యులు

గుంటూరు
ఫిబ్రవరి ౧౯౨౭

ప్రథమాంకము

*

మొదటి రంగము

[ఉపవనము. నేపథ్యమున వైశాలిని గానము.]

నాకుజూపింపు మోనాథ, నీరూపు!
అరుగుదెమ్మో నాథ, అంతికమ్మునకు;
కాదేని పిలువు నీకడకు ప్రాణేశ!
నేడుదాగకుమయ్య, నీరదచ్ఛాయను,
కాయుము ప్రాణేశ, కౌముదీరుచులు,
వ్రజచంద్ర, అమృతంబు వర్షింపుమయ్య!
అలరులకెల్ల నీహాసం బొసంగి
నవ్వుమించుక నీవు, నవ్వింపు నన్ను.
పాదశూలమ్ముల ప్రసవముల్ చేసి
ఫలములం జేయుము ప్రసవముల్ నాథ!

[పాట చివరచరణము పాడుచు దండగుచ్చుచు వైశాలిని ప్రవేశించుచున్నది. అకస్మికముగా నేదియో జ్ఞాపకము రాగా నామె యొక పుష్పమును సంబోధించి చెప్పుచున్నది.]

వైశాలిని

అది చిన్న బీజము; నా మనస్సును గదువజాలకుండెను. నేను దాని యందు లీనమయియున్న సౌందర్యమును జూడజాలకపోతిని. అంత నేను దానిని మిక్కిలి యశ్రద్ధతో నేలపై బడవేసితిని. పక్షులభయముచే నది భూమిలో దాగుకొనెను. ఆకాశమండల నీలమేఘ మెవరియాజ్ఞ చేతనో గాని బాగుగా వర్షించెను; ఆబీజమును భూగర్భమునుండి వెలువరించి మనోహరవృక్షరూపముగా మార్చి విడలిపోయెను. అప్పు

తువును గ్రీష్మతాపమును శిశిరశీతమును, వాయుసంచలనములను సహించుచు నిలిచి తప మొనరించెను. తలవని తలంపుగా నొకనాడు కుసుమాకరుడగు వసంతుడు "వరమడుగుమ" నెను. పుష్పమా, నీ దివ్యజ్యోతిచే నా మనస్సు నాకర్షించినావు. ఒకవేళ నీ పీఠస్థలమునందే నిలిచి విసిగి వేసారినయెడల, నాకడకురమ్ము: హృదయమందు ధరింతును. [ఆ పువ్వుఁ గోసి రెండవపుష్పమును సంబోధించుచున్నది.] మరి నీవుగూడ నొకవేళ నీగుచ్ఛమందు బాగుగా వికసించినచో, రమ్ము, నీ సౌందర్యమును సౌరభ్యమును నాకు దానముచేయుము. నా పుష్పదామమున నిమిడి వాడిపొమ్ము. చింతింపకుము. మనము మర్త్యలోకవాసులము: మన పరిణామ మిదియే ఉదయాస్తమయములనే జీవనమందురు. [దానినిగూడ గోయుచున్నది. మూడవపుష్పమును సంబోధించి] నీవే యాశతో నుబ్బిపోవుచున్నావు? కాలము కఠినమైనది. దానివలన శుభఫలము చేకూరునని యాశింపకుము. నిన్ను జన్మింపజేసిన ధూళిలోనే కలిపివేయునుసుమా! కావున నీవు సుఖ మనుభవింపగోరుదువేని, రమ్ము. నిన్ను దేవతాచరణ సాన్నిధ్యమున సమర్పించి మన ముభయులజీవనములు కృతార్థముగావింతును. [ఆ పుష్పమునుగోసి నాలుగవదానితో] నాయొడి పుష్పములతో నిండిపోయినది. జయమాలికనుగూడ గ్రుచ్చితిని. కాని యీ వృక్షాగ్రమున వికసించెడుపుష్పము నా మనస్సు నాకర్షించుచున్నది. పుష్పమా, చేజిక్కక దూరమగుచున్నకొలది నీవింత మనోహరముగ గనబడుచుంటివేమి? సమీపవస్తువే సుందరమగునేని, యీప్రపంచము నేడెంత సుఖదాయకముగ నుండెడిదో! ఏమైనను సరే, నిన్నవశ్యము కోయుదును, కోసి వరమాల గ్రుచ్చుదును; రేపటి స్వయంవరమున స్వామికంఠము నలంకరింతును. ఈకొమ్మను లాగుదును. రెండవకొమ్మ తనంతటతానే వంగును. [దగ్గరనున్నకొమ్మను లాగుచున్నది.

పుష్పమున్న కొమ్మ గూడ గొంచెము వంగుచున్నది. కాని యాపుష్ప మామెచేతి కందకున్నది. అంత వైశాలిని కొమ్మను గట్టిగా లాగుచున్నది. లేతకొమ్మవిరిగి భూమిపై బడుచున్నది. కొమ్మ విరుగుటవలన గొంతప్రదేశము నావృతమగును. అచ్చటదాగియున్న అవీక్షితుడు కనబడుచున్నాడు. వైశాలిని యతనినిజూచి యులికిపడుచున్నది. ఆమె యొడి సడలుచున్నది. కోసిన పుష్పములన్నియు నేలపై రాలుచున్నవి. భయకంపితస్వరముతో] ఎవరు?

అ వీ క్షి తు డు

నీ సుందరవదనారవిందము పైనంకితమయియున్న భయభావము నాకెంతయు నింపుగొలుపుచున్నది!

వై శా లి ని

మీరెవరు?

అ వీ క్షి తు డు

ఘాతుకమృగమునుకాను. [అని పడిపోయినపుష్పములను బ్రోగుచేయుచున్నాడు.]

వై శా లి ని

కాని, మీ నేత్రములందు నాకు ఘాతుకమృగచిహ్నములు గానవచ్చుచున్నవి. సత్యముగా మీ రెవరో తెలుపుడు!

[భూమిపై రాలియున్న పుష్పములనన్నిటి నంతలో బ్రోవుచేసి వైశాలిని మీద జల్లి]

అ వీ క్షి తు డు

నీ యుపాసకుడను.

వై శా లి ని

ఉపాసకులా?

అ వీ క్షి తు డు

కాదు కాదు. నేను నాసంగతి చెప్పుటలో ద్వారవలన గొంచెము

పొరబడితిని. క్షమింపుము! నీయుపాసకుడను కాను, దాసుడను. ఇందు లకు గూడ దగనేని నన్ను నీపాదధూళిగా భావింపుము.

వైశాలిని

పాదధూళియా?

అదీక్షితుడు

అవును, పాదధూళిని. ఏవిధముగ సుధాకరుడు కళంకమును, పుష్పము కంటకమును దాల్చెనో, యావిధముగనే నన్ను గూడ స్వీకరింపుము.

వైశాలిని

మీకు మతిభ్రమణ మాయెనా యేమి? అపరిచితులు, మీరిచ్చటి కేల వచ్చితిరి?

అదీక్షితుడు

పరిచయ మున్నగాని రాగూడదా యేమి? పుష్పభ్రమరములకును, దీపపతంగములకును నెవరు పరిచయము చేసినారు? కుముదిని చంద్రు నకు రమ్మని యెప్పుడు జాబు వ్రాసినది? నీసన్నిధికి రాకుండ నుండ జాలకపోతిని; కావుననే వచ్చితిని.

వైశాలిని

ఏమనుచున్నారు?

అదీక్షితుడు

వాస్తవమే చెప్పినాను. ఇంకేమి చెప్పుదును? నేను కవివరుడనే యగుదునేని యలంకార భరితముగా నాయనురాగమును వర్ణించి యుందును. గాయకుడనే యగుదునేని నాయనురాగమును సరస సంగీతరూపముగ బాడి నీకు గర్ణామృతము గావించియుందును. దౌర్భాగ్యవశమున కవివరుడను గాయకుడను గానయితిని! నీవిరహానలముచే సంతప్తుడనై నిద్రాహారములులేక బహుమాసములు గడిపితిని. స్వప్నమందైనను నీవిది గమనించియుందువా? నిన్ను స్మరించి స్మరించి వ్యథ

నొందుచున్నను, సుధామధురమగు నాసంభాషణముగూడ ననుభవించు చున్నాను. సూర్యునకు బగటివేళ కమలినిపై ప్రేమ. చంద్రునకు రాత్రులందే కుముదినిపై ననురాగము. నాకో, అహర్నిశములు, నవిరామముగ నీపై ప్రేమ, ప్రియురాలా!

వైశాలిని

శాంతింపుడు. ప్రియురాలా యనుట నాకు ప్రియమే; కాని మీ నోటినుండి మాత్రము విననొల్లను. మీ రిచ్చటి కెట్లు వచ్చితిరి? చెప్పుడు. ప్రతీహారులు ద్వారము కడ మిమ్ముల నడ్డగింపలేదా?

అపీక్షితుడు

ప్రతీహారులు ద్వారము కడ నడ్డగించుటకు నియమింపబడిరా?

వైశాలిని

మరి, ప్రతీహారులన నెవరు?

అపీక్షితుడు

వసంతుడు పుష్పసమూహములతో నీయుపవనములోనికి ప్రవేశించు చున్నపుడే ప్రతీహారియు నతని నడ్డగించుటలేదు. పుంస్కోకిల కాకలీరవముతో నీ యీ వనమున జొచ్చునపుడు ప్రతీహారులెచటనుండిరి? మేఘుడు వర్షముతో నిక్కడి ద్రుమ గుల్మలతాదులను దడుపుటకై యరుదెంచు నపుడతని నెవ్వరు నిషేధించుట లేదేమి? తుషారసహితుడై శిశిరుడు నీయుద్యానవనమున ప్రవేశించు నపుడతని నడ్డగించుట లేదే! నీ కత్యంతప్రియములగు పుష్పముల నతడు నేల రాల్చుచున్నాడే. నీమృదుహస్తముతో నాటిన లతల నతడు వాడజేయుచున్నాడు. యావద్వృక్షశోభ నతడు హరించుచున్నాడే. కాని యతని నడ్డగించు వారెవరును లేరే! అతడు వచ్చునపు డడ్డగించువారు లేరు, పోవు నపుడును నిలుపువారు లేరు.

వై శా లి ని

వృథాలాపము లేల? మీరు వచ్చునప్పుడు ప్రతీహారులు నిద్రించు చుండిరా?

అ పీ క్షి తు డు

లేదు. ఎదురుచూచుచున్నవారివలె గన్నులు తెరుచుకొనియే యుండిరి.

వై శా లి ని

మీరు గూఢముగా వచ్చితిరా?

అ పీ క్షి తు డు

లేదు. స్వధర్మమునుండి వారలను దప్పించి వచ్చితిని.

వై శా లి ని

ఎట్లు?

అ పీ క్షి తు డు

ధనమిచ్చి వశపరచుకొని.

వై శా లి ని

ఎంత సాహసము! రాజపుత్రిక వైశాలిని యుపవనమున ననుమతి లేకుండగనే ప్రవేశించినందులకు శిక్షయేమియో తెలియునా?

అ పీ క్షి తు డు

తెలియును.

వై శా లి ని

మరెందులకు బ్రవేశించితిరి?

అ పీ క్షి తు డు

నామానసమును బంధించుకొంటివి; శరీరమునుగూడ బంధింపుము. సంసిద్ధుడను!—

వై శా లి ని

నేను సైనికులను బిలిపింతును.

అవీక్షితుడు

నాకా విచారములేదు. నీక్రోధముగూడ నాకాదరపాత్రమే. నీ దండన నీకంటెను మధురతరము. నేను శిక్షసహింప సంసిద్ధుడను. కాని యొక్కమాట. ప్రేమకు ప్రతిఫల మిదియేనా? నీకిది న్యాయమా?

వైశాలిని

మీకే భయమును లేదు. మీరు సామాన్యులవలె దోచుటలేదు. తమరెవరు?

అవీక్షితుడు

కరంధమ మహారాజుపుత్రుడను, అవీక్షితుడను.

వైశాలిని

[ఆశ్చర్యముతో నులికిపడి] అ—వీ—క్షి—తు—లా?

అవీక్షితుడు

అవును.

వైశాలిని

[తనలో]ఇది యేమి! స్వేచ్ఛ నరికట్టదలచుచున్నారు? కాదు కాదు. నేనీ మోహమును నలిపివైచెదను. [ప్రకటముగ] మీరవీక్షితులా? కాని యిప్పటికే చాల జాగయినది.

అవీక్షితుడు

జాగుదేనికి ?

వైశాలిని

ఏమియులేదు. మీరు తొలుదొల్త ధనమిచ్చి కావలివాండ్రను వశపరచుకొంటిరి. ఇప్పు డాధనముతోనే స్త్రీ హృదయమును గూడ వశపరుచుకొన వచ్చితిరా? స్త్రీహృదయమును గొనజాలరు, అమ్మజాలరు.

అవీక్షితుడు

నా సౌందర్యముతోడను, నా గుణములతోడను, నాబాహుబలము తోడను జయింతును.

వైశాలిని

మీమాటలు విశ్వసించుట యెట్లు? మీ పరాక్రమమునకు ప్రమాణ మిదియేనా? మీరు చోరునివలె నా యుపవనమున ప్రవేశించితిరి. మి మ్మొకమాట యడిగెదను. నిజముగ మీరు క్షత్రియులేనా?

అవీక్షితుడు

అవును, కాని——

వైశాలిని

[అర్ధోక్తిలో] ఆగుము. ప్రత్యుత్తరమునకు మారుగా తా మిచ్చటి నుండి దయచేయుడు.

అవీక్షితుడు

వెళ్లుటకు బూర్వ మొకమాట చెప్పెదను.

వైశాలిని

ఏమి?

అవీక్షితుడు

రేపు నీస్వయంవరమా?

వైశాలిని

అవును.

అవీక్షితుడు

దేవతలను సహితము వరమడుగుటకై చేతులు జోడింప సంకోచించు కరంధమ మహారాజుపుత్రుడు, నేడు చేతులుజోడించి ప్రేమింపుమని నిన్ను యాచించుచున్నాడు. సుందరీ! నీ సౌందర్యజ్యోతిచే నాప్రాసాదమును బ్రకాశింపజేయుము. నేను బాహుబలముచే ముల్లోకములను జయించి ని న్నధీశ్వరిని జేసెదను.

వైశాలిని

మీరు ముల్లోకములను జయింపగలుగుదురు, కాని నాహృదయము నణుమాత్రమైనను జయింపజాలరు.

అపీక్షితుఁడు

జయింపవలెనని యభిలాషగూడ లేను. జయించి నిన్ను దాసురాలను జేయ దలపలేదు. నన్నే జయించి నీదాసునిగా జేసికొమ్ము. రేపటి స్వయంవరమున నీజయమాలికి నాకంఠమునం దుంచుము.

వైశాలిని

రేపటి స్వయంవరమున భ్రాంతిగలుగకుండునట్లు బాగుగా మిమ్ములను గుర్తింపనిండు.

అవీక్షితుఁడు

గుర్తించితివా?

వైశాలిని

ఆ, బాగుగా-కన్నులుమూసికొన్నను చెవులతో మీనవ్వడిని గ్రహింపగలను. నేత్రకర్ణములు శక్తిహీనములయినను స్పర్శచే మిమ్ము గుర్తింపగలను. మీవదనము నామానసమునందంకితమైనది. రేపటి స్వయంవరమున నేనువరించువీరుని వదనమిదికాజాలదు.

అవీక్షితుఁడు

[అదరిపడి] ఏమంటివి! ఏమివింటివి!

వైశాలిని

ఒకటియే నేను చెప్పినదేమీరువింటిరి. ఏకారణమువలననైనను సరే. రేపటివరకు మీ మూర్తిని నాహృదయమందుంచుకొందును.

అవీక్షితుఁడు

నాయనురాగ మంగీకృతముకాదా?

వైశాలిని

కాదు.

అవీక్షితుఁడు

కాదు. నీవు పరిహాసముచేయుచున్నావు. ఇంతమనోహరమగు వదనమింత కఠినముకాజాలదు.

వైశాలిని

పరిహాసముచేయుట వైశాలి కెఱుంగదు. ఇదికూడ నిజమే, అది గూడ నిజమే.

అవీక్షితుడు

నామీద నీకు ప్రేమలేదా?

వైశాలిని

ఉన్నది. కాని మీ మీదగాదు, మీ ద్వేషముమీద.

అవీక్షితుడు

నీవు నన్ను పెండ్లియాడవా?

వైశాలిని

మీరుకాక యింకే పురుషుడు లభింపనిచో. నేనాజన్మాంత మవివాహితనై యుందును. అంత నిలుపజాలనిచో, కుటిలుడైన చంద్రునిగాని, మోహవారిప్రమాథునిగాని, నోరులేని శిలాప్రతిమనుగాని పెండ్లియాడుదును.

అవీక్షితుడు

నామీద నింతటివిరక్తికి గారణము?

వైశాలిని

ఏమో.

అవీక్షితుడు

నేనందముగలేనా?

వైశాలిని

నానేత్రములింతవరకు మీకన్న సుందరపురుషుని గానలేదు. కాని స్త్రీ హృదయ మెల్లవేళల సౌందర్యమునే వాంఛింపదు.

అవీక్షితుడు

నీ కడపటి నిశ్చయమిదియేనా?

వైశాలిని

అవును.

ఆవీక్షితుడు

ముమ్మాటికి నిది నిశ్చయమేనా?

వైశాలిని

ఆ.

ఆవీక్షితుడు

దీనికి ప్రతీకారము?

వైశాలిని

ఎరుగుదును. మేము దరిద్రులము. మా రాజ్యము మీ తండ్రి యధీనమున నున్నది. మీ రేమి చేయుదురు? మీరు మమ్ములను భిక్షుకులను జేయుదురు, మా కిరీటమును చూర్ణము చేయుదురు, మా సుఖమును నణగ ద్రొక్కుదురు. మా సంపదలను నపహరింతురు. కాని నా ప్రేమను బలాత్కరించి గ్రహింపజాలరు. జీర్ణవస్త్రములు ధరించి, యా కలిగొన్న వైశాలిని యే నాడు ధన బలరూపములను మోహింపక తనంతట తానే ప్రేమించునో యది శుభవాసరము.

ఆవీక్షితుడు

అటులగుట యసంభవము. నీవు నా కొఱకే యుద్భవించితివి. నీవు నా దానవే యగుదువు. రేపటి స్వయంవరమున నీవు నన్ను వరింపని యెడల, నేనే నిన్నపహరించుకొని పోయెదను.

వైశాలిని

చూచెదను. ఇది వట్టి యాశాస్వప్నము! అర్థమెఱుగక పలికెడి చిలుక పలుకులివి. ఇందలి సారము మీకు దెలియదుగాని నాకు దెలియును. పొండు. చేయగలిగినది చేయవచ్చును!

[హేయభావముతో వైశాలిని వెడలిపోవుచున్నది]

ఆవీక్షితుడు

ఎంతటి పరాభవము! రేపటి స్వయంవరమందు నిజముగ వైశాలిని నేను హరింపజాలనిచో, వైశాలిని నాది కాకపోయినచో, ఏమి

చేయుదును! నిజముగ నప్పు డేమిచేయుదును? విరాగినయి నిర్జనవన మందెచ్చటనో దర్శనము అధ్యయనము చేయుదునా? కాదుకాదు. స్త్రీవిరోధి నయ్యెదను! సృష్టియందు, స్త్రీనిరూపు మాపుటకు స్త్రీమేధము చేయుదును! స్త్రీజాతిని సంహరించుటకు శివునిగూర్చి తపస్సు చేయుదును. సృష్టినుండి స్త్రీజాతి లేకుండ బోవునట్లును, వృక్షలతా గర్భములనుండి పురుషులే యుద్భవించునట్లును వరము పొందుదును. పాషాణహృదయా! [అవీక్షితుడు నిట్టూర్పు విడిచి వైశాలిని పోయిన మార్గము వంకకు జూచుచున్నాడు. ఆమె యక్కడ గనబడకపోవుట వలన హతాశుడగుచున్నాడు. ఆమె మీద జల్లిన పూవులను జేతులందు దీసికొని ముద్దుపెట్టుకొనుచున్నాడు. మరల నిట్టూర్పు విడిచి యాకాశమువంక దీనముగా జూచినాడు. తిరిగి శిరమును గ్రిందకు వంచి మెల్లమెల్లగా వెడలిపోవుచున్నాడు. పోవునప్పుడు వైశాలిని చనిన మార్గమువైపు కొన్ని పర్యాయములు చూచినాడు.]

రెండవ రంగము.

స్వయంవర మండపము

[తోరణములు ధ్వజములు మొదలుగాగల మంగళ వస్తువులతో నాస్థల మలంకరింపబడినది. ఒక వంక స్త్రీలు, మరియొక వంక పురుషులు కూర్చున్నారు. ఎత్తైన మండపము మీద నానాదేశాగత రాజపుత్రు లుపవేశించి యుండిరి. మండపమున నొకవైపున పూలతోట, మరియొకవైపున సరస్సును గలవు. నడుమమార్గము క్రమక్రమముగా జిన్నదగుచు వృక్షములలో నదృశ్యమాయెను.]

[మూకదృశ్యము. వాద్యములు మధురముగా మ్రోగుచున్నవి. తరువాత రాజపుత్రిక వైశాలిని చేత వరమాల బట్టుకొని మండప

మందు బ్రవేశించుచున్నది. రాజపుత్రులందరు సతృష్ణులై యామె వంక జూచుచున్నారు. తటాలున మార్గమునుండి అవీక్షిత రాజకుమారుడు రథోపవిష్టుడై వచ్చుచున్నాడు. కాని ఎవరు నతనిని జూడలేదు. వైశాలిని రాజపుత్రులందు అవీక్షితుని వెదకుచున్నది. అతడచ్చట గనబడక పోవుటవలన నాశ్చర్యబడుచున్నది. ఆసమయమందే అవీక్షితుడు మండపద్వారసమీపమునకు వచ్చుచున్నాడు. రథమునుండి దిగి, త్వరితగతితో మండపమున బ్రవేశించి, వైశాలిని నవహరించి, యామెను రథమున గూర్చుండబెట్టుకొని వెడలిపోవుచున్నాడు. సభయందుగల్లోలము. యోధులందరు తమశస్త్రములను ఝుళిపించి అవీక్షితుని వెంబడించుచున్నారు.]

మూ డ వ ర ం గ ము

అ ర ణ్య ము

[రథోపవిష్టులై వైశాలిని అవీక్షితుడు ప్రవేశించుచున్నారు.

అ వీ క్షి తు డు

వైశాలినీ, నాబాహుబలమును గాంచితివి గదా?

వై శా లి ని

[ప్రత్యుత్తర మీయక యేమో యాలోచించుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

సుందరీ, ఊరకుంటివేమి? నాపరాక్రమము నగ్గళించుటకై యోగ్యమైన భావములను శబ్దములను వెదకుచుంటివా? నిజము చెప్పుచున్నాను. నాకతిశయోక్తియన గిట్టదు. నీనోటినుండి వెలువడు సాధారణశబ్దమే నన్ను సంతోషపెట్టగలదు. సుముఖీ! ఒక్క పర్యాయము స్వయంవరరంగమును జ్ఞప్తికి దెచ్చికొమ్ము. అక్కడ ప్రపంచమందు ప్రసిద్ధికెక్కిన వీరులు కూడియుండిరి. ఆవీరమండలీమధ్యముగా, మూర్తి

భవించిన కోమలత్వము చేత సుకుమారకుసుమదామమును గ్రహించి కోమలవదనముతో దనభర్త నన్వేషింప నరుగుదెంచినది. అప్పుడు నే నెంత నేర్పుతో నిన్నపహరించితిః! రుక్మిణీహరణమునకును, సుభద్రాహరణమునకును నిది తీసిపోవునా? నే నొంటరిగనే యద్వితీయపరాక్రమముచే నిన్నాహరించితిని. దేవేంద్రుని తలదన్నెడి వీరులుగూడ గొయ్యబారిరి. వారి బాణములు తూణీరములలో లీనమయినవి. శస్త్రాస్త్రప్రయోగము వారు మరచిపోయిరి. వారి ఖడ్గత్రిశూల గదాద్యాయుధములు హస్తములందే యుండిపోయినవి. అవయవములు వారి యధీనమున లేకుండెను. నిన్ను హరించినంతనే నేను వారి పరాక్రమమునుగూడ హరింపలేదా? చెప్పుము. నేనసత్యమాడుచున్నానా?

వై శా లి ని

[పూర్వమువలెనే ప్రత్యుత్తరమీయలేదు.]

అ వీ క్షి తు డు

అందరురాజులు కలిసి మీజనకుని నాయకత్వముక్రింద నన్ను వెంబడించినపు డేవిధముగ నేను సారథ్యమును యుద్ధము నొకేసారి చేసితినో చూచితివిగదా? ముద్దుగుమ్మా, నీ వారంగమును మరచిపోయితివా? నే నొకచేతితో గళ్ళెమునుబట్టుకొని రథము నడుపుచుంటిని; వేరొకచేతితో బాణవర్షముకురిపించి శత్రువులను వెనుకకు మరలుచుంటిని. నీ విప్పటికిగూడ మాటలాడుటలేదేమి? మృదుభాషిణీ! నీ యధరములలంకారప్రాయముగ శోభకొరకే సృష్టింపబడినదా? కాదు కాదు. ఇది సత్యము ననుమోదించుటకును, అసత్యము నవరోధించుటకునుగూడ సృజింపబడినదినుమా.

వై శా లి ని

[నిట్టూర్పువిడిచి యూరకున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

ఇదియేమి? నాకతిన ప్రయాసమంతయుగూడ నీ ప్రేమను సంపాదిం

చుటకు చాలలేదా? నిజముగనే నీకు నాపై ప్రేమలేదా? నిన్ను నేను జయింప జాలకుంటినా?

వై శా లి ని

నిస్సందేహముగనే! నాశరీరమునకు మీరు ప్రభువులైతిరి.

అ వీ క్షి తు డు

మరి నీప్రేమయో?

వై శా లి ని

అది యింతవరకు నాదే.

అ వీ క్షి తు డు

అటులయిన రథమునుండి దిగుము. నేను నీప్రేమనుగూడ సంపాదింతును. శత్రువులతో బోరాడిబోరాడి నాయవయవములు జర్జరితములయినవి. మనోభావములతో బోరాడిబోరాడి నీవుగూడ నలసిపోతివి. నీనేత్రములు ప్రభాత కమలములువోలె నార్ద్రములయినవి. ఉదయచంద్రునివలె నీవదన బింబము మలినమయియున్నది. మనలోనొకరు శరీరిక పరిశ్రమవలనను, మరియొకరు మానసిక పరిశ్రమవలనను విసిగిపోయినారు. రమ్ము మనము నిశ్చింతులమై యీయశోక వృక్షచ్ఛాయనుగూరుచుండి కొంచెము సేపు సేదదీర్చికొందము. మనలను వెంబడించిన శత్రువు లోడిపోయి వెనుకకు మరలినారు. వారువత్తురను భయము లేదు. నీకొరకు చల్లని నదినుండి తామరాకున స్వచ్ఛసలిలముగొని వత్తును. నీవుస్వస్థురాలవైనపిదప మనరాజ్యమును గురించి చెప్పెదను. మనల నెదుర్కొనుటకై వేచియుండెడి ప్రజానమూహమును నీమనోనేత్రమునకు గోచరించునట్లుచేసెదను. పిమ్మట భూమండలాధీశ్వరి వగుదువను సువార్తవినిపించి నీప్రేమకు బాత్రుడనగుదును. నీకోమల హస్తమిా వరమాలను బట్టుకొనియుండి కందిపోయినది. అప్పుడు నీవు దీనితో జీవనభారమునుగూడ నాభుజములందు వేయుదువుగాని రమ్ము దిగుదము.

[ఇటువుడు రథముదిగిడి. వైశాలిని యశోకవృక్షచ్ఛాయయందు గూర్చున్నది. అభీక్షితుడు ధనస్సుబాణము నచ్చటనుంచి జలము తెచ్చుటకై నదీతటమునకు బోయినాడు.]

వై శా లి ని

[వరమాలను సంబోధించి.] ఈవరమాల తనకార్యము నెరవేర్చు కొనకుండ వాడిపోవుచున్నది. నేననుకొన్న దేమి, జరిగిన దేమి! మానవుల యాశకును విధివిధానమునకు నింతవైరమెందులకు? ఓవరమాలా! నిన్ను నిన్ను కూర్చినపుడు ఒక్కొక్క పుష్పముతో నొక్కొక్క యాశను ఒక్కొక్క రెక్కలో నొక్కొక్క భావమును గూడబెట్టియుంటిని. అయ్యో! నీదశ నేడిట్లున్నది. నేనేమిచేయుదును? ఈజీవనము సుఖమయమగునా? లోకమున కధీశ్వరుడై నేనేమి చేయుకునును? బలాత్కారమువలన ప్రేమింతునా! కాదుకాదు. నేనిట్లు చేయను. శారీరక స్వాతంత్ర్యము పోయిననుసరే, మానసిక స్వాతంత్ర్యమును గోల్పోవజాలను. ఏమిచేయుదును? ఈరథమెక్కి పారిపోవుదునా? ఇదిమంచి తరుణము. ఇట్లేచేయుదును గాక.

[వైశాలిని రథమువంకకు మరలగానే, ఆకస్మికముగ నదీతీరము నుండి అభీక్షితుని కేక వినబడుచున్నది.]

అ భీ క్షి తు డు

[నదీతటమునుండి] రక్షింపుము వైశాలినీ; రక్షింపుము!

వై శా లి ని

ఎట్టిదీనస్వరము! [అటుచూచి] ఇదేమి? నదినుండివెలువడి మొసలి రాజకుమారుని మ్రింగబోవుచున్నది!

[వైశాలిని శీఘ్రముగా అభీక్షితుని ధనస్సుబాణము నెత్తి మొసలి మీదికి బాణమువదలుచున్నది. బాణము మొసలిని సంహారించినది. అంత వైశాలిని సంతోషపడుచున్నది.]

అపీక్షితుడు

[నేపథ్యమునుండియే] వైశాలినీ, ధన్యురాలవు!

వైశాలిని

వారుపరుగిడుచు నిటునైపే వచ్చుచున్నారు. నాకెట్టి విఘ్నము సంప్రాప్తించినది! నేను తెలిసియే తరుణమును బోగొట్టుకొంటిని. ఇప్పుడు చాలజాగయినది. నేను వారిపోజాలను అయ్యో! [వరమాల నెత్తి] ఇప్పుడు దీనిని త్రెంపి పారవేసెదను!

[వరమాలను త్రెంపుటకు సిద్ధము కాగానే, అపీక్షితుడు జలము తీసికొనివచ్చును. వైశాలిని తూగిపోవుచున్నది.]

అపీక్షితుడు

ప్రియే! నీవు నేత్రములతో నేగాదు, హస్తములతో గూడ బాణములు విడుతువని నాకిప్పుడు తెలిసినది. నీదయయే మరల నన్ను నీకొరకు బ్రతికించెను. ఇదిగో, జలము త్రాగుము.

వైశాలిని

నా తృష్ణ జలము వలననే తీరదు. [వరమాల త్రెంపబోవుచున్నది]

అపీక్షితుడు

ఆఁ, ఆఁ, ఎంతపని చేయుచున్నావు! దీనిపని యింకను ముగియ లేదు. దీనిని నాకంఠమందుంచుము. ముందరికి బోవుచున్నాను.

వైశాలిని

దూరముగనుండుము. తాకకుము!

అపీక్షితుడు

ఇట్లనుటకేనా నన్ను మృత్యువు బారినుండి తప్పించినది! నీదయ యెంత కఠినమైనది! మొసలినిజంపి నన్నురక్షించినపుడు నీప్రేమను సంపాదించితినని సంతసించితిని. అది భ్రమయేనా?

వైశాలిని

అవును.

అవీక్షితుడు

పట్టెది. నామీాద ప్రేమలేకుండిన నన్నెందుకు గాపాడితివి?

వైశాలిని

నే నెవ్వరిని గాపాడలేదు.

అవీక్షితుడు

అట్లయిన, నకారణముగ మొసలి చనిపోయెనా! నామీాదనే నీవు బాణమును గురిపెట్టియుంటివా?

వైశాలిని

కాదు.

అవీక్షితుడు

అదికాదు, ఇదికాదు, వైశాలినీ, తికమకపెట్టుచున్నావు! నీవే తాత్పర్యముతో నీలోకములోనికి వచ్చితివి? నీప్రేమ నెప్పుడు గ్రహింపగలను ప్రియే?

[అవీక్షితు డామెచెయ్యి పట్టుకొనుచున్నాడు.]

వైశాలిని

చెయ్యివిడువుము.

అవీక్షితుడు

నా కధికారములేదా?

వైశాలిని

ఉన్నది. కాని యితరుల యధికారము విడిచినతరువాత.

అవీక్షితుడు

ఎవరి యధికారము?

వైశాలిని

నాహృదయముది. మీా కీహాస్త మవసరమా?

అవీక్షితుడు

నిస్సందేహముగ.

వైశాలిని

అటులయిన దీసికొనుడు. [కత్తిదూయుచున్నది]

అపీక్షితుడు

ఇదియేమి? దీనిని గోసి నాకిత్తువా? వలదు వలదు. నా కీహస్తమే కాదు, నీ సంపూర్ణశరీరము కావలయును.

వైశాలిని

దానినే తీసికొనుడు. [కత్తియెత్తుచున్నది.]

అపీక్షితుడు

నడుమ నీకత్తియేల?

వైశాలిని

తొలుదొల్త దీనిని సృజించిన యుగమందుండెడు ప్రభావమే యిప్పుడు గూడగలదు. భయములేదు. బందిపోటుదొంగ దీనితో నవనాయకులను సంహరించుచున్నాడు. అనపరాధులగు ప్రజలను రాజు దీనితో ఖండించుచున్నాడు. దీనితో బుణ్యకార్య మెవ్వరును జేయరు. నేను చేసెదను.

అపీక్షితుడు

అనగా?

వైశాలిని

మీ చరణములందర్పించుటకు నాశరీరము నాత్మబంధనమునుండి విముక్తము చేయుదును.

అపీక్షితుడు

[అదరిపడి] వైశాలినీ!

వైశాలిని

చింతింపకుడు. ఈశరీరము మీయదియే యగును. మీయిష్టమైన యెడల దీని నడవిమృగములపాలు ద్రోయుడు. లేదా మీ విలాస భవనమునకు దీసికొనిపొండు.

[వైశాలిని రొమ్మును బొదుకుకొనుటకై కత్తిని పైకెత్తగానే అవీక్షితు డడ్డగింప ముందరికి బోవుచున్నాడు. అంతకు బూర్వమే నేపథ్యమునుండి తటాలున నొకబాణము వచ్చి అవీక్షితుని బడవేయు చున్నది. ఇది చూచి వైశాలిని చేయి క్రిందికిదించి నేపథ్యమువంక నౌత్సుక్యముతోను భీతితోను జూచుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

[మెల్లమెల్లగా లేచి] ఇదియేమి? [నేపథ్యమువంకకు జూచి] ఆఁ! శత్రుసేన నన్ను వెంబడించుచు వచ్చినదా? [వైశాలినితో] ప్రియే! [మరియొకబాణము వచ్చి అవీక్షితుని గాయపరచుచున్నది.] ఆగుము ఆగుము. నా శస్త్రమును వెదుకుకొననిమ్ము. ఇదియేమి? నా ధనుస్సే మయినది? [ధనుస్సు నెత్తుచున్నాడు కాని బాణము దొరకదు.] బాణ ము! [నేపథ్యమునుండి కొన్నిబాణములు వచ్చి అవీక్షితుని బాగుగా గాయపరచుచున్నవి. అతడు వైశాలినిని సంబోధించి] ప్రియే! బాణము! [అవీక్షితుడు కాతరస్వరముతో నని దీనముగా వైశాలినివంక జూచు చున్నాడు. అవీక్షితుని యాపదజూచి వైశాలినికి జాలియు ప్రేమయు గలుగుచున్నవి. ప్రేమతోడను, చింతతోడను గూడిన స్వరముతో నామె ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నది.]

వై శా లి ని

బాణమా? అన్నియు నయిపోయినవి. నేను తుదిబాణముతో మునలిని గొట్టితిని.

అ వీ క్షి తు డు

అయ్యో! ఎంత దురదృష్టము! [బాణము లొకటివెంట నొకటి వచ్చుచున్నవి.] ఆగుడు, నాకడ శస్త్రము లేదు. మీరనేకులు, నేనొక్కడనే కాని యీవిచారము నాకులేదు. నాకడ నాయుధ మేమియును లేదు. మీరు ధర్మాత్ములగుదు రేని నాకొక శస్త్రమునిండు.

[ఎవ్వరునేమియువినలేదు. అభీక్షితుడునేలపై బడిపోవుచున్నాడు.]

వైశాలిని

వీరు నిజముగ క్షత్రియకుల కలంకులు! శస్త్రహీను నిందరు బాణములతో ప్రహరించు చున్నారు!

అభీక్షితుడు

వైశాలినీ! [అప్పుడే యొకబాణమువచ్చి అభీక్షితుని రొమ్మున దగులుచున్నది.] వైశాలినీ! అయ్యో, ఇదియే నా మనచివర సమ్మేళనము

వైశాలిని

చింతితురాలై] అభీక్షితా!

అభీక్షితుడు

నాదగ్గర నిప్పుడైనను శస్త్రముండినయెడల—

వైశాలిని

లెండు. ఇదిగో, ఈఖడ్గమును దీసికొండు. నేనిప్పు డాత్మహత్య చేసికొనను. పొండు శత్రుసంహారము చేయుడు. నాప్రేమయే మీకు గవచమగును.

అభీక్షితుడు

వైశాలినీ! ఏమంటివి? ఇది విని శవముగూడ సజీవమగును. ఇప్పు ఈచిన్నఖడ్గమే నాకు బ్రహ్మాస్త్రము! నీవీచెట్టుచాటున నిలుచుండి నాబాహుబలమును వీక్షింపుము.

[వైశాలిని చెట్టుచాటున నిలుచున్నది. అభీక్షితుడు వచ్చుచున్న బాణముల నరకును. శీఘ్రముగనే శత్రుసేన అక్కడికి జేరుచున్నది. అందరు కలిసి అభీక్షితుని మీదబడుచున్నారు. అభీక్షితు డొంటరిగా వారితో బోరాడుచున్నాడు. కొందరు రాజులను, విశాలుని సైనికులను కొందరను నరకినాడు. వైశాలిని చెట్టుచాటునుండి చూచి సంతోషపడుచున్నది. అభీక్షితుడు యుద్ధముచేయుచు గాయమువలన మూర్ఛపోయెను. విశాలుడు ప్రవేశించు చున్నాడు.]

వి శా లు డు

వైశాలినీ!

వై శా లి ని

[చెట్టు చాటునుండి వెలువడి] జనకా! ఇది యధర్మయుద్ధము.

వి శా లు డు

[సైనికులనుజూచి] రాజకుమారుని బంధింపుడు.

వై శా లి ని

శస్త్రహీనుని బలువురు కలిసి నేలపై బడవేసితిరి! మూర్ఛితుని బంధించినగాని విదిశామహారాజునకు గౌరవము నిలువదా?

వి శా లు డు

వైశాలినీ! అట్లయిన నీకిప్పుడేమి కావలెను?

వై శా లి ని

ఏది ప్రధానమో యదియే కావలెను. నాజనకుని సైన్యము వీరిని గాయపరచినది. శుశ్రూషచే వీరికారోగ్యము నేను కలుగజేసెదను.

వి శా లు డు

సరే. [సైనికులతో] ఈరాజకుమారుని జాగరూకతతో రథముపై నెక్కించి రాజధానికి గొనిపొండు.

వై శా లి ని

స్వయముగా రథమునడిపెదను. ఇప్పుడు నావంతు.

[ఇరువురు సైనికులు అపేక్షితుని రథముమీద బరుండబెట్టుచున్నారు. వైశాలిని రథమును రాజధానివంకకు దోలుకొనిపోవుచున్నది. మెల్లమెల్లగా నందరు వెడలిపోవుచున్నారు.]

నాలుగవరంగము

[రాజప్రాసాదము]

గాయముతగిలిన అవీక్షితుడు నిద్రించుచున్నాడు. వైశాలిని శుశ్రూష చేయుచున్నది—తీగెనలిపి రసముతీసి అవీక్షితుని రొమ్ము మీది వస్త్రమును దొలగించి గాయముపై రసము పూయుచున్నది]

అవీక్షితుడు

[తటాలున మేల్కాంచి] మీరెవరు?

వైశాలిని

వైశాలినీ రాజకుమారికను.

అవీక్షితుడు

మరి నేనెవరు?

వైశాలిని

మీరా?

అవీక్షితుడు

తెలిసినది. నేను యుద్ధమందు బరాజితుడనైన మీబందీని. అయ్యో! నాశక్తి గర్వము నణచివైచి యెచ్చటికి బోయినది? నిశ్చయముగనే మీబందీని. బందిమీద నీకింత యాదర భావమెందులకు?

వైశాలిని

నాకు తెలియదు.

అవీక్షితుడు

నీకు తెలియదా? రాత్రియంతయు జాగరముచేసి వ్యసనతో విసరి నన్ను నిద్రవుచ్చుచున్నావు. నీవు నిద్రాహారములు త్యజించితివి. ఆ నాడు నా గాయములు గడిగి మందుపూయుచున్నపుడు నిన్ను చూచితిని. నీనేత్రయుగళి యార్ద్రమయ్యెను. నావదనమున మందస్మితాంకురముకొరకు నీవు నీనేత్రములనుండి గంగాప్రవాహమువలె బాష్ప

ములు కురిపించుటకు సంసిద్ధురాలవై యున్నావు. నీకు దెలియనియెడల నాకు మాత్రము తెలియునా ?

వై శా లి ని

మీకు బాధతగ్గినదా ?

అ పీ క్షి తు డు

నన్నడుగు టెందులకు? నీవు పడినశ్రమ నడుగుము. నా స్వాస్థ్యమునకొరకై యర్పించిన నిద్రాహారాదుల నడుగుము.

వై శా లి ని

ఈరసమునలన బాధ తగ్గిపోయినదా?

అ పీ క్షి తు డు

అయ్యో! ఆనాడు నీయుద్యానవనమునందు నేను అవీక్షిత రాజకుమారుడనై యున్నపుడు, నా భుజములం దపరిమితమైన బలమున్నపుడు, నేత్రములందు విజయమున్నపుడు, పార్శ్వమందు జగత్కిరీటమున్నపుడు నాయెడ నింతయాదర మేల చూపవైతివి?

వై శా లి ని

[వదనమునందు బశ్చాత్తాపభావము కనబడుచున్నది. ఊరకనే యున్నది.]

అ పీ క్షి తు డు

ఆదరింపకపోయినను సరే, అనాదరమేల చేసితివి? నన్ను ద్వేషించి సాభిమానముగా వెడలిపోయితివి. నీ యుపవనమందలి ప్రతిశాఖయు నీయిచ్ఛానుసారము నావైపు తిరిగి నన్ను తిరస్కరించునపుడును, ప్రతిపుష్పము నన్ను పరిహాసించునపుడును, ప్రతికంటకము నన్ను బాధించునపుడును, నీ యీజాలియే పొదరింట డాగెను?

వై శా లి ని

నాకు దెలియదు.

అ పీ క్షి తు డు

నీకంతయు దెలియును. నాయవస్థ మారగనే నీస్వభావ మేల యింతగా మారినది ?

వై శా లి ని

నాయనురాగము నీడవలె మిమ్మంటియున్నది. ఆద్వేషశృంఖలము లెట్లు తెగిపోయినవో నాకే యెరుకలేదు. నా దయాద్వారము మీ కొరకున్ముక్తమైనది. ఈలతను వెదకి, వనమునుండి మీకొరకు దెచ్చితిని. ఈరసమువలన మీ వ్రణబాధాశేషము గూడ బోవునని యొకానొక మహర్షి సెలవిచ్చినాడు.

అ పీ క్షి తు డు

నావ్రణమును గూర్చి చింతింపకుము. బాధతగ్గినది. నిన్నొకమాట యడిగెదను. ప్రత్యుత్తర మిత్తువా ?

వై శా లి ని

ఆ.

అ వీ క్షి తు డు

నీస్వయంవర మెప్పుడగును ?

వై శా లి ని

స్వయంవర మేమి ?

అ వీ క్షి తు డు

రెండవస్వయంవర మగునని వింటిని.

వై శా లి ని

అవును. నాతండ్రి బలవంతమువలన.

అ వీ క్షి తు డు

కాని—

వై శా లి ని

నా కిష్టము లేదు.

అ పే క్షి తు డు

ఎందువలన ?

వై శా లి ని

ఎందులకు? న న్నిట్లిందులకు బ్రశ్నించుచున్నారు? మీరు కఠిన హృదయులు. నాకు స్వయంవరముతో బనియేమి?

అ పే క్షి తు డు

ఏమనుచున్నావు ? నీవివాహ మయినదా?

వై శా లి ని

అయినది.

అ పే క్షి తు డు

ఎవరిని వరించితివి ?

వై శా లి ని

నా వారినే.

అ పే క్షి తు డు

అంతటి భాగ్యవంతు డెవరు ?

వై శా లి ని

తొలుదొల్త వారిని బ్రేమింపకుంటిని. వారిని బాగుగా గ్రహింపనైతిని. పిమ్మట వారు పీణెమీటుచు బశ్చిమదిఙ్మండలమునయున్నపుడు వసంతాంతమున గాంచితిని. ఆనాడు వారు సంపూర్ణాలంకృతులై యుండిరి. వారి యాకృతి నాకు గన్నుల పండువాయెను. అంత నేను మోహించి వారికంఠమునందు వరమాల నుంచితిని.

అ పే క్షి తు డు

మర్మగర్భమైన నీ వర్ణనయందు నాప్రశ్నకుసమాధానము రాలేదు. వరించినది నన్నేనా?

వై శా లి ని

[ఊరకున్నది.]

అవీక్షితుడు

నన్నే నీవు వరించియున్నయెడల బొరపడితివి. నన్నాదరించుట మొదటితప్పు. తిరుగ నన్నాదరించుట రెండవతప్పు. సుందరీ! నిజము గ నీకు నామీద ప్రేమగలదా? సావధానవృకమ్మని హెచ్చరించుచున్నాను. బందీని భర్తగా బరిగ్రహింపకుము. నేనుసర్వస్వముగోల్పోతిని. నేడు భిక్షుకుడను. రాజకుమారుడను గానునుమా! గమనము మార్పుము గజగామినీ! కాచో ప్రపంచము నిన్నేమనును?

వైశాలిని

స్త్రీ ప్రపంచమును లెక్క చేయదు. రమణి నిశ్చయించుకొన్నపిమ్మట వెనుదిరుగదు. తనభావము కామె యధీనురాలు.

అవీక్షితుడు

[అదరిపడి] నీకు నామీద ప్రేమగలదా?

వైశాలిని

నిర్దయుడా! కలదని చెప్పవలయునా? దీనికినిదర్శనముగూడగావలెనా? మీ కింతవరకు నిది తెలియలేదా? మీరు యుద్ధము చేయునపుడు నేను మీకొరకు జింతించితిని. మీరు పరాజితులై మూర్ఛితులైనపుడు నేను మీకొరకీశ్వరుని ప్రార్థించితిని. గాయముతగిలిన మిమ్మిచటకు గొనివచ్చి మీకు శుశ్రూషచేసి చికిత్స జేసితిని. మీ పెదవులమీది నిట్టూర్పులుచూచి నా నేత్రము లశ్రుపూర్ణములగుచుండెడివి. మీకు బాధతగ్గినపుడు నేను ప్రపంచమున కధీశ్వరినయినట్లు భావించితిని. ఇప్పటికిగూడ 'నీకు నామీద ప్రేమగలదా' యని మాటిమాటికి ప్రశ్నించుచుంటిరా?

అవీక్షితుడు

ప్రేమకాదిది, దయ.

వైశాలిని

దయయు ప్రేమయు నొకటిగాదా?

ఆ పే క్షి తు డు

ఒకే తత్త్వమునుండి యుత్పన్నమయినను జలము జలమే, హిమము హిమమే

వై శా లి ని

అనగా?

ఆ పే క్షి తు డు

దీనస్వరముతో యాచించెడిభిక్షుకుడు నీదయకు పాత్రుడగును. అతని దుఃఖోపశమనమునకు నేదైననిత్తువు. కాని వానికడనుండవు, వాని వంకజూడవు, వానికొరకెదురుచూడవు. వానినిగూర్చి చింతింపవు.

వై శా లి ని

మీ స్వభావమును వెల్లడిచేయుచున్నారు. తాము ప్రేమించినవారి పైబురుషులకు దయ యుండదు; తాము కనికరించినవారిని పురుషులు ప్రేమింపరు. రాముడు సీతను ప్రేమించెను. ఆమెయెడ నతనికిదయ లేదు ఆ సుకుమార గాత్రగర్భవతియైయున్నప్పుడు, ఆమెకు దారుణమగు దండననిచ్చి యడవులకుబంపెను. దుష్యంతునకు శకుంతలమీద దయ గలదు. కాని యామెనాతడు ప్రేమింపలేదు. దుష్యంతుని యాశ్రయ మును బొందుటకామె యరుదెంచినపుడు, పాషాణహృదయుడై యతడా కోమలాంగిని త్యజించెను. కాని స్త్రీయో—తాను ప్రేమించినవారి యెడ స్త్రీకి జాలి కూడనుండును. తాను కనికరించిన వారిని ప్రేమించును.

ఆ పే క్షి తు డు

వైశాలినీ, నేను భావించినదానికంటెకూడ నీవధిక శ్రేష్ఠురాలవు. నేను మొదటనున్నట్లిప్పుడులేను. అయ్యో, ఎంతపరివర్తనమాయెను! [నిట్టూర్పువిడుచుచున్నాడు.]

వై శా లి ని

ఈ లతారసమారిపోవుచున్నది. మీ బాధసంపూర్ణముగా తగ్గి పోవును.

అవీక్షితుడు

నాబాధనుగూర్చి చింతయేమియు లేదు, కాని నీకోమలహస్తము చాలా సేపటినుండి దీనిని బట్టుకొనియుండి కందిపోయినది.

వైశాలిని

అటులయిన నదిగో, ఈరసమును మీగాయముమీద బూసికొండు. మీకుగూడ శాంతికలుగును. నాచేతికిగూడ విశ్రాంతికలుగును.

అవీక్షితుడు

వలదు వలదు. నలిగిన యీలతను గ్రిందబడవేయుము. మరలనిది చిగుర్చును. నాగాయముమాత్రము మానదు. నేడది బయటమాని నట్లున్నను లోపల యథాప్రకారముగానే యున్నది.

వైశాలిని

నేడిట్లు మాట్లాడుచున్నారేమి?

అవీక్షితుడు

పొమ్ము సుందరీ, పొమ్ము, నీజనకునికడకు బొమ్ము. ద్వితీయస్వయంవరమును నిర్ణయింపుమని వారినిబలవంతపెట్టుము.

వైశాలిని

మా నాయనగారిచ్చట లేరు.

అవీక్షితుడు

ఎచ్చటికిబోయిరి?

వైశాలిని

యుద్ధభూమికి.

అవీక్షితుడు

అకారణముగా నేశత్రువు మీరాజ్యముమీదికి దండువెడలినాడు?

వైశాలిని

కరంధమ మహారాజు— మీనాయనగారు.

అవీక్షితుడు

మా నాయనగారా?

వై శా లి ని

అవును.

అ వీ క్షి తు డు

కారణము?

వై శా లి ని

స్పష్టమే. మీరుపట్టుబడితిరని వినగానే వారు విదిశమీాదికి దండు వెడలిరి.

అ వీ క్షి తు డు

అటుతరువాత?

వై శా లి ని

మాతండ్రియు సేనలు సన్నద్ధముచేసి యుద్ధమారంభించెను.

అ వీ క్షి తు డు

ఇంతవరకు జయమేపక్షమున?

వై శా లి ని

మీా జనకుని యపారసైన్యమునెదుట మాసేననిలువగలదా? జయము మీాదే. కాని మాతండ్రిగారు మిక్కిలి పట్టుదలతో బోరాడుచున్నారు.

అ వీ క్షి తు డు

అయ్యో! ప్రేమకొరకుగూడ రక్తపాతమగుచున్నదా!

వై శా లి ని

ఇప్పుడే యుద్ధక్షేత్రమునుండి దూతయొకడువచ్చి రక్తపాతము శీఘ్రముగనే ముగియునని చెప్పినాడు.

అ వీ క్షి తు డు

ఎట్లు?

వై శా లి ని

ఇరువురును సంధిచేసికొందురు.

[నేపథ్యమున వాద్యధ్వనియగుచున్నది.]

అవీక్షితుడు

ఆకస్మికముగా నీధ్వనియేమి?

వైశాలిని

ఇది సంధివాద్యము. సంధిజరిగియుండవచ్చును.

అవీక్షితుడు

మీతండ్రిగారు యుద్ధక్షేత్రమునుండి తిరిగివచ్చుచున్నారాయేమి?

వైశాలిని

చూచెదను.

[వైశాలిని తలుపు తెరచి చూచుచున్నది.]

అవీక్షితుడు

[తనలో] వైశాలినీ! వైశాలినీ! నీవులభించుటకు నేనెంతలెంతలు చేసితిని! నీవుదూరమునుండివచ్చుచున్న విపంచీస్వరమువలె మధురముగానుంటివి. నేను పట్టుకొనుటకు బరుగెత్తితిని. కాళ్లకు దెబ్బలుతగిలినవి. చేతికేమియు జిక్కలేదు. నీవింద్రధనస్సువలె మనోహరముగానుంటివి. నిన్ను పరిగ్రహించుటకు బరుగెత్తితిని. నీవు పలాయనముచేసితివి. కఠినప్రయాసపై నీవులభించితివి. నేనో—వ్యర్థుడనైతిని. అయ్యో! వైశాలినీ!

వైశాలిని

మాతండ్రిగారేకాదు, వారితోగలసి మీతండ్రిగారుగూడ నరుదెంచుచున్నారు.

అవీక్షితుడు

వారిచ్చటికేల వచ్చుచున్నారు? ఈకుపుత్రునిదౌర్బల్యమునుగాంచినవ్వుటకా? ఈముఖముతో నాయనగారి నెట్లుచూడగలను? నే నేమిధీరవిహారముచేసితిని? నన్నెచ్చటనైన దాచిపెట్టగలవా వైశాలినీ!

వైశాలిని

[కొంచెము యోజించి] ఆ

అ వీ క్షి తు డు

ఎచ్చట?

వై శా లి ని

మరెచ్చట? [మెల్లగా] నాహృదయ—[బిగ్గరగా] మందిరమున.

అ వీ క్షి తు డు

నాకు స్పష్టముగా వినబడలేదు. ఏమందిరమున?

వై శా లి ని

మరెక్కడను కాదు. [చిరునవ్వు నవ్వి లజ్జనభినయించుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

వైశాలినీ! సిగ్గుపడితివా? నిజము చెప్పుచున్నాను. నేడు నీయీ భావము నాకునచ్చుటలేదు. వెనుకటివలె మరలనన్నొకసారి ద్వేషింపుము. ఇప్పుడు నన్ను ద్వేషింతువేని, భావికాలమున నాకు శాంతి లభించును.

వై శా లి ని

మిమ్ము ద్వేషింతునా?

అ వీ క్షి తు డు

నన్ను ద్వేషింపుము. నాదర్శనమును, నాస్పర్శమును, నాఛాయను ద్వేషింపుము.

వై శా లి ని

కాదు, మిమ్ము ప్రేమింతును. ఈజన్మమున నేగాక జన్మాంతరముల గూడ మిమ్ము ప్రేమింతును. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులందును మిమ్మే ప్రేమింతును. నాప్రేమ మంతమయినయెడల బతంగదీపములనుండి యప్పుదీసికొందును. మేఘ మయూరములను యాచించెదను. వసంత కోకిలల యనురాగమునపహరింతును. మురళీహారిణముల ప్రేమనుబలాత్కారముగా దీసికొందును—అప్పుడు గూడ మిమ్మే ప్రేమింతును!

అ వీ క్షి తు డు

[అదరిపడి శయ్యనుండిలేచి] కాని చాలయాలస్యమయినది. ఇప్పు డిట్లుకాజాలదు వైశాలినీ!

వై శా లి ని

[పాదములపై వ్రాలి] ఇట్లేకానిండు నాథా! నేనీ ప్రకారమే చేసి లోకమునకు గనబరతును. [పట్టుకొని అవీక్షితుని బరుండబెట్టుటకు యత్నించుచున్నది.] మీరు దుర్బలముగా నున్నారు. విశ్రమింపుడు.

అ వీ క్షి తు డు

వదలుము, నన్ను తాకకుము. [నేపథ్యమున నెవరిదో పాదధ్వని విని వైశాలిని సిగ్గుపడి వెనుకకు జరిగిపోవుచున్నది.] పూర్వపశ్చి దిశలు కలియజాలనట్లు మన మిరువురము కలియజాలము. చ చేతి కెంతదూరముగ నున్నాడో నీవుగూడ నంతే దూ నున్నావు.

[తటాలున కరంధముడు విశాలుడు ప్రవేశించుచునా

వి శా లు డు

కాదుకాదు. చంద్రునకు వెన్నెలకును నెంత సమీప్యం మీరిరువురకును నంత సమీప్య మున్నది.

క రం ధ ము డు

చంద్రమౌళీశ్వరునకు చంద్రానన యగు సతీదేవి యెంత సమీప మునన్నదో యంత సమీపమున మీ రిరువురు నున్నారు.

అ వీ క్షి తు డు

ఎవరు? నాయనాగారా!

[వైశాలిని విశాలునకును, అవీక్షితుడు కరంధమునకును ప్రణ మిల్లుచున్నారు.]

క రం ధ ము డు

వత్సా, లెమ్ము, వైశాలిని నీయదియే.

విశాలుడు

నేను వీరిని జూచి కృతార్థుడ నగుదును. రాజకుమారా! వైశాలిని పాణిగ్రహణము చేయుము.

[విశాలుడు, కరంధము, డిరువురి హస్తములను గలుప యత్నించు చున్నారు.]

అవీక్షితుడు

ఇది మహాశుభముహూర్తము. కాని—

కరంధముడు

ఇట్టి వేళగూడ 'కాని' యనుచున్నావా? మీదాంపత్య మయుక్త మని యెవరన సాహసింతురు?

అవీక్షితుడు

నే ననగలను. నేను వైశాలినికి దగను.

విశాలుడు

ఎందుకు?

అవీక్షితుడు

ఎందుకా—నేను వీరికిపందను. యుద్ధమందు బరాజితుడ నైన మీ బందీని. [కరంధమునితో] జనకా, నేను కుపుత్రుడను. మీయశఃపటమునకు గళంకము నాపాదించితిని. వైశాలినికి నేనయోగ్యుడను.

[విశాలు డులికిపడుచున్నాడు. వైశాలిని వణకుచున్నది.]

కరంధముడు

కాని, నీ విప్పుడు దాసుడవు కావు. సంధినియమముల ప్రకారము వైశాలినికిని నీకును వివాహమహోత్సవము జరుగును.

అవీక్షితుడు

వలదు. జనకా, నాదిట్టతనము క్షమింపుడు. నేను వీరకులకలంకుడను, ఆడుదానను! స్త్రీ స్త్రీని బరిణయమాడునా? తొలుదొల్త వైశాలినిని బరిగ్రహించుటకై నే జేసిన ప్రతిజ్ఞ జన్మాంతమువరకు బ్రహ్మ

చర్యము నడుపుటకై నేడు పర్యవసన్నమైనది. నాభీరుత్వమునకిది ప్రాయశ్చిత్తము. పరమేశ్వరుడు నాకు స్థైర్యమొసగుగాక! నాయనగారు నన్నాశీర్వదింత్రురుగాక!

[అవీక్షితుడు కరంధముని పాదములమీద నాశీర్వాదము పొందుటకు వాలుచున్నాడు. వైశాలిని మూర్ఛితయై నేలపై బడినది. కరంధము డాశ్చర్య పడుచున్నాడు. విశాలుడు చింతితు డగుచున్నాడు.]

తెర పడుచున్నది.

ద్వితీయాంకము

*

మొదటిరంగము

గదిలో

రాత్రి—ఒంటరిగ వైశాలిని

సమీపమున దీపము వెలుగుచున్నది.

వైశాలిని

నన్ను ప్రేమించినపుడు వారిననాదరించితిని. నేను ప్రేమించినపుడు వారు నన్ననాదరించి వెడలిపోయిరి. అయ్యో! మే మన్యోన్యము ద్వేషించుటయే సంభవించిన, నొక్కసారిగానే యేల యట్లు చేయమైతిమి? ప్రేమించుటయే సంభవించిననొకేసారిగా నేల ప్రేమించమైతిమి? అపేక్షితా! అపేక్షితా! ఏమంటివి? ఆజన్మాంతమవివాహితుడనై యుండెదననియా? మరి నేనో?—

[ఇంతలో దాసి ప్రవేశించుచున్నది.]

దాసి

మీకు వివాహము.

వైశాలిని

భగ్నమనోరథములతోనా? వరు డెంతయుందగాడు?

దాసి

విరాటరాజకుమారుడు. నేడే రాజదూత వచ్చినాడు.

వైశాలిని

నోరుమూసికో. ఉన్మత్తురాలా, ఆర్యకన్యక కెక్కడనైనను ద్వితీయ వివాహమగునా?

దా సి

మీకు వివాహ మెప్పుడైనది?

వై శా లి ని

వివాహమనగా నేమో చెప్పు.

దా సి

శ్రాంతినే వివాహమందురు. మనోహరోత్సవములు చూచి చూచి నేత్రము లలసిపోవును. మంగళగీతములు పాడిపాడి కంఠ మెండిపోవును. షడ్రసోపేతమైన భోజనములు చేసిచేసి కుక్షియు, దానినువాసన నా ఘ్రాణించి యాఘ్రాణించి నాసికయు నలసిపోవును. ఈశ్రాంతి నడుమ వరుడు వధువు పాణిగ్రహణముచేసినచో వివాహమైన ట్లర్థము.

వై శా లి ని

ఊరకో మూర్ఖురాలా! శ్రాంతిని వివాహమనరు. సర్వస్వము నర్పించుటయే వివాహము. ప్రియతమునకొర కెదురు చూచిచూచి కన్నులు కాయలు గాయును; గుణగానమాకర్ణించి యాకర్ణించి కర్ణములు బధిరీభూతములగును; పవిత్రనామము నుచ్చరించి యుచ్చరించి నాలుక స్తంభించును. అంతయు ప్రియతమమయమనియే భావించుచుండ తన యస్తిత్వము గోల్పోవును. ఈ యస్తిత్వ విస్మరణసమయమున ప్రియతము డేతెంచినచో దానిని వివాహమందురు, రాకపోయినను వివాహమందురు. నాకిట్లే పెండ్లియైనది. కాని, దౌర్భాగ్యవశమున నేను వితంతువు నయితిని.

దా సి

రాజకుమారీ! ఎంతమాటయనుచున్నారు. మీరు వితంతువులా!

వై శా లి ని

కాదుకాదు. ఇట్లనుటచే నాస్వామికి శుభములుగలుగును. నేను వితంతువును కాను. నాకు భర్తయున్నాడు. దాసీ! నేడునాకలంకారము చేయుము. వసంతనవీనకుసుమములతో నాకు జడవేసి, రత్నఖచిత

కంకణములు తొడిగి, శరీరమునకు కస్తూరీచందనాది సుగంధద్రవ్యములు పూసి, కౌశేయవస్త్రములు ధరింపజేసి, నక్షత్రములనుగూడ సిగ్గుపరచెడి రత్నభూషలు తొడుగుము. నేను నేను ప్రియతముని సందర్శించుట కభిసారయాత్ర చేసెదను. నేను సుందరిని. అపీక్షితుడు నన్నొకసారి ప్రేమించెను. స్త్రీజన్మ వాల్చికూడ నేను నా నాథునిమనసు నాకర్షింపలేకపోయినచో, నాజన్మము కాల్పనా? సౌమ్యా, నేను చెప్పినది శీఘ్రముగా జేయుము.

దా సి

చిత్తము. [వెళ్ళబోవుచున్నది.]

వై శా లి ని

ఆగుము ఈ యౌవనము తిరిగిరాదు. వయస్సు వ్యర్థముగా బోదుగదా? నా ప్రయాసమంతయు నిష్ఫలము కాదుగదా?

దా సి

మీరే దీనినిగురించి విచారింప నర్హులు.

వై శా లి ని

నమ్మకములేదు. వారు కఠినహృదయులు. వారు కోమలపుష్పమునుగోసి నలిపివైచిరి. పుష్పమున కిట్టి దుర్దశ నాపాదింపదలపెట్టియున్నచో, దాని నావృతమందే యేల వాడిపోనీయలేదు? పురుషులు కఠినులు! నేటికొక మాసముగడచెను. నిత్యము వారికొఱ కెదురు చూచుచున్నాను. వారు నా స్మృతిపథమున మెలగుచున్నారు, కాని పథము వెంబడించి వచ్చుటలేదు. తొలుదొల్త దర్శనమిచ్చిన పుణ్యక్షేత్రమగు నుపవనమందు వారినన్వేషించుచున్నాను. వారిపదాంకము లభించుచున్నవి. కాని వారు లభించుటలేదు. ఇది నా యపరాధమే. అపీక్షితా, మీరు నాకు దొరకినను గోల్పోతిని. "పొండు. మీామీాద నాకు ప్రేమ లేద"ని నేనే యంటిని,

దా సి

ఇదేమి? మీరే అవీక్షిత రాజకుమారుని ప్రేమను స్వీకరింపలేదా!

వై శా లి ని

అవును.

దా సి

మరల మీరే వారికొరకు వ్యాకులపడుచున్నారా?

వై శా లి ని

అవును.

దా సి

ఇంతగా మారుట కెంత కాలము పట్టెను?

వై శా లి ని

ఒకరోజు.

దా సి

ఒకరోజేనా?

వై శా లి ని

నీకు నిన కుతూహల మున్నదా? చెప్పెద, వినుము. స్వయంవరము నకు వెనుకటి రోజు సంధ్యాకాలమున నే నుద్యానవనమందు మాలి కను గ్రుచ్చుచుంటిని. ఆకస్మికముగా అవీక్షితుడు వచ్చి "రేపటి స్వయంవరమున నన్ను వరించవలెన"ని చెప్పెను.

దా సి

మీ రేమంటిరి?

వై శా లి ని

అయ్యో, నేనే చెప్పితిని. నేనే నాకంఠమున కురిడెచ్చుకొంటిని. నేను నానాథుని గుర్తింపనైతిని. "పొండు. తొలగిపొండు. నాకన హ్యము" అని చెప్పితిని.

దా సి

ఎందులకు? వారందముగ లేరా?

వై శా లి ని

వారు చక్కని వారే, వీరులే, లోకమున కధీశ్వరులే. సౌందర్య బలప్రభుత్వత్రివేణిక నేనెచ్చటను గాంచనైతిని. అయినను, వారి ననాదరించితిని.

దా సి

వా రవిక్షితులని మీ కప్పుడు తెలియదా?

వై శా లి ని

నాకంతయు దెలియును.

దా సి

అయిన వారిని ద్వేషించుటకు గారణము?

వై శా లి ని

ఏమియు లేదు. వారికి నామీఁద ప్రేమగలదు. అందులకే ద్వేషించితిని.

దా సి

ఎంతవరకు ద్వేష ముండెను?

వై శా లి ని

స్వల్పకాలము. మఱునటిదినము వారు నన్ను బలాత్కారముగా గొనిపోయిరి. నిర్జనవనప్రదేశమున వారు నన్ను 'ప్రేమింపు'మని కోరిరి. అప్పుడుగూడ నానాథునిగ్రహింపజాలనైతిని. మాటలతో గాని, కార్య రూపమున గాని వారిని దిరస్కరింపక పోయినప్పటికిని, వారు నా ప్రేమరాజ్యమును దాటి రాజాలకుండిరి.

దా సి

పిమ్మట?

వై శా లి ని

అప్పటి నుండియే పరివర్తన మారంభమాయెను. ఏమి చెప్పుదును? నా నేత్రావరణము తొలగిపోయినది. నానాథుడు ఛద్మవేషమును

ద్యజించెను. నేను వారిని గ్రహించితిని. నా జనకుని సైన్యముచే నధర్మయుద్ధమందు బరాజితుడైన అపీక్షితుడు గాయపడి నేలపై బరుండి యున్నపుడు, ఆ దృశ్యమును గాంచి నా హృదయము ద్రవీభూతమైనది. అప్పుడు "మీరే నాప్రియతములు. నాకు మీ యెడ గాఢానురాగమున్నద"ని వారితో నంటిని.

దా సి

వా రేమనిరి?

వై శా లి ని

అప్పుడేమియు ననలేదు. అటుతరువాతనే వారు మూర్ఛితులైరి. కొన్ని రోజులు గడచిన పిమ్మట "పరాజితుడు బంది యగువాడు రాజకుమారి ప్రాణనాథుడు కాజాలడ"నిరి.

దా సి

స్త్రీ సౌందర్యమున కెట్టి పరాభవము వాటిల్లినది! అపీక్షితుడు మిమ్ము బరిత్యజించెనా?

వై శా లి ని

అవును వృక్ష మెండుటాకును ద్యజించినట్లే.

దా సి

మరల సమ్మేళనమగు ననునాశలేదా?

వై శా లి ని

వృక్ష మెండుటాకును విడిచి క్రొత్తయాకులు తొడుగుచున్నది. వృక్షమునుండి రాలిన యాకు తరుమూలమున ధూళిలో గలిసి పోవుచున్నది. మాయిరువురి సమ్మేళనము గూడ నట్లేయగును.

దా సి

అపీక్షితుడు మిమ్ము ద్యజించినపుడు వాక్కు హృదయపూర్వకముగ వెలువడినదేనా? ఎన్నడైనను మీరిరువురు నొకటి యగుటకు బంధమేమియు లేదా?

వై శా లి ని

ఆ యాశలేదు, స్వప్నమందును లేదు అనురాగశూన్యమగు వాక్కులతో నన్ను నాదరించిరి. గంభీర ముఖమండలమును గాంచి నంతనే వారు దృఢ ప్రతిజ్ఞావంతులని తోచినది.

దా సి

కాని మనుష్యస్వభావము పరివర్తనశీలమైనది. ప్రేమ ద్వేషముగా మారెనుకదా! ఒకానొకనాడు ద్వేషము ప్రేమగా మారవచ్చును.

వై శా లి ని

వారిస్వభావముమారినను, చేసిన ప్రతిజ్ఞను మరచి వారింకొక రమణిని ప్రేమింతురు, కాని నన్ను మాత్రము ప్రేమింపరు.

దా సి

అట్లయిన మీరేమి నిర్ణయించితిరి?

వై శా లి ని

ఇదియే. ఏమన, కమలనేత్రుడగు అభీక్షితుడు పాషాణము కంటెను కఠినుడు! ఈ జన్మమందు వారిని పొందజాలకుంటినేని వారి పాషాణ ప్రతిమను జన్మాంతమువరకు బూజింతును. వారు లభ్యులగుటకు లోకమునకు, సంసారసౌఖ్యమునకు, సమస్తమునకు నీళ్ళు విడుతును.

దా సి

ఎప్పుడు?

వై శా లి ని

రేపుకాదు. నేడే. నే నందులకు సంసిద్ధురాలనైతిని.

దా సి

ఎందులకు?

వై శా లి ని

ఇటుచూడు. [వైశాలిని పట్టుచీరక్రింద కాషాయవస్త్రము ధరించి యుండును. దాసి చూచుచుండగనే వైశాలిని పట్టుచీరెను దీసి వేయును.]

దా సి

ఇదేమి! ఇదేమి! హా! పరమేశ్వరా! విశాలరాజ్ఞికు నెడ నెవరికి గోపము కలిగినది! దేవతలారా! రక్షింపుడు—రాజకుమారీ! సన్యాసిని వేషము ధరించితివేమి?

వై శా లి ని

అవును. ఆశ్చర్యపడవలదు. నేను సన్యాసిని నయి అవీక్షితుని ప్రతి వనమున నన్వేషింతును. పరాగమున వారి పదాంకములను వెదకెదను. లతలను వృక్షములను వారి యింటికి ద్రోవచూపుడని యడిగెదను. వారిని గాంచుటకు వనములలో నేకాంతముగా తప మొనరింతును. వారి నామమును జపించుచు జపించుచు నచ్చటనే లీనమగుదును. వారు నావారు. వారిని బొందెదను. వారే నాజీవనమునకు లక్ష్యము. వారి శుశ్రూషయే నాకు ముక్తి.

దా సి

రాజకుమారీ-ఏమనుచున్నారు? ఆవరణలేని యాకాశముక్రింద మీరెట్లుండగలరు? ఈ సుకుమారదేహము ఋతుపరివర్తనము నెట్లు సహింపగలదు? ఘాతుకమృగములతో నెట్లుండగలదు? రాజకుమారి సన్యాసిని యెట్లగును?

వై శా లి ని

ఈ చిక్కు నీవు విడదీయ నవసరము లేదు. తీసికో, యీనాభూషణములు తీసికొని ప్రియతముడు కనికరించు దీనుని కెవరికైన నిచ్చి వేయుము.

[వైశాలిని దాసికి దన యాభరణములు తీసి యిచ్చుచున్నది. దాసి వణకుచున్న చేతులతో వానిని దీసికొనుచున్నది.]

దా సి

ఈ మార్గము ననుసరించుట మీ కలవాటు లేదు గదా. ఇది భయంకరయాత్ర.

వై శా లి ని

కాని లక్ష్యము చాల మధురమైనది ప్రియతముడు లభించుననునాశ యీ దుఃఖములను దృణప్రాయముగా జూడదా? ప్రియతముడు లభించిన పిమ్మట నీకష్టములు స్వప్నమువలె మధురముగా నుండవా?

దా సి

అయ్యో! ఘోరారణ్యము, కంటకము లెక్కడ? ఈచరణకమలము లెక్కడ?

వై శా లి ని

కంటకములనుండి నన్ను బ్రతికించుటకు నీవే కంటకము గావద్దు. నీవూరక యుండజాలనిచో, నీ వాక్ఛక్తిని కర్ణములందు నిలిపి నా మాట వినుము. తీసికో, ఈతాళపత్రము, నాయనగారికి శీఘ్రముగా నిచ్చివేయుము. ఎంత ప్రొద్దుపోయినదో బయటికి వెళ్ళి చూడు. [దాసి బయటికి బోవును]

వై శా లి ని

నాథా! మీరేమార్గప్రదర్శకులు. మిమ్ము నే యన్వేషింపదలచితిని. ప్రాణనాథా! ఎచ్చటనుంటిరి; ద్వారమున్ముక్తమైనది. నేను నంసిద్ధురాలను. నాబాల్యక్రీడాక్షేత్రమా, విశాలదేశమా! ప్రాణనాథుడు లభించినచో మరల నీదర్శన మబ్బును. లభింపనిచో, ఇదియే తుది మ్రొక్కు! జననీ, జననీ, జనకా, జనకా కాదుకాదు. నేను గుండె రాయిచేసికొని వెడలుదును. ఇది రథశబ్దమే. నన్ను గొనిపోవుటకు వచ్చిరి. ఇంత త్వరితముగానా! [వేగముగా వెడలి పోవుచున్నది.]

[దాసి ప్రవేశించుచున్నది.]

దా సి

రాజకుమారీ! ఎచ్చటికి బోయితిరి? రాజకుమారీ!

[విశాలుడు ప్రవేశించును.]

విశాలుడు

వైశాలిని యెచ్చట నున్నది?

దాసి

నాకు దెలియదు. ఇప్పుడిచ్చటనే యుండెను. ఇది తీసికొనుడు.

విశాలుడు

ఏమిటి?

దాసి

తాళపత్రము. రాజకుమారి మీకీయుమన్నది.

విశాలుడు

[తాళపత్రమును దీపము నెదుటికి గొనిపోయి చదువుచున్నాడు]

"మహారాజ చరణకమలములకు నమస్కారము. ఒకానొక శుభకార్యము ననుష్ఠించుటకు బ్రపంచమును ద్యజించుచున్నాను. మీయాజ్ఞోల్లంఘనమను పాపమునుండి తప్పించుకొనుటకు వెడలి పోవలసి వచ్చినది. నే నందులకే యిష్టపడితిని. నాశుభము నభిలషింతురేని నన్ను వెదుక బ్రయత్నింపకుడు. కానిచో, నేను విషము పుచ్చుకొని ప్రాణములు——" ఇదేమి? వైశాలిని వెడలిపోయినదా? ఏమార్గమున?

దాసి

నే నెరుగను.

విశాలుడు

నీవు చిత్తరువువలె నిలుచుంటివా? వైశాలినీ! వైశాలినీ!

[విశాలుడు చింతామగ్నుడై శీఘ్రముగా వెడలిపోవుచున్నాడు. వెనువెంట దాసియు బోవుచున్నది.]

రెండవరంగము

విలాసభవనము

[అవీక్షితుడు వైశాలిని పటమును దదేకదృష్టితో జూచుచున్నాడు.]

అవీక్షితుడు

ఏమియు దోచుటలేదు. జీవితము లక్ష్యశూన్యమయిపోవునట్లు తోచుచున్నది. సృష్టి శూన్యమయి పోయినది! ప్రాపంచకసుఖము లన్నియు నంతర్ధానమయిపోయినవి. ప్రకృతి యానందగీతిక నాపి విశ్రమించుచున్నది. వికచ ప్రసూనరాశి, నవీనజీవనము, మనో హరాభిలాషలతో వసంతు డరుదెంచుచున్నాడు. అతని రాకగోచరించుట లేదు. ఆతని పోకయు దెలియవచ్చుటలేదు. నక్షత్ర ఖచితనీలావగుంఠనము నెత్తి శరచ్చంద్రుడు తొంగిచూచుచున్నాడు. కాని యాతని కడవిశేషమున్నట్లు కనబడుటలేదు. ప్రావృణ్మేఘమాలికయందు నృత్యశీలయగు చంచలాంగన నాహ్వానము నాహ్వానించుట లేదు. నాకేదియు హృదయంగముగ లేదు. యావజ్జీవమైశ్వర్యము, యావల్లోక సౌందర్యము నపహరించి యెచ్చటికి బోయితివి? నిన్నెచ్చట నన్వేషింతును? వైశాలినీ! నీవు సన్యాసిని వైతివని వింటిని. సుఖములు భోగములు విలాసములు సర్వమును ద్యజించితివి. మరి నేనో! అయ్యో! నీవు లేకుండగనే సర్వసుఖముల ననుభవించుచున్నాను. నాజీవనము కాల్పనా! ఇదే యామె పటము. దీని వెంట నేను దారుణవ్యథను కూడ గొంటినిగదా! దీనికొరకై సౌఖ్యమును శాంతిని నమర్పించితినిగదా! నోరు లేనిసౌందర్యము వైశాలినికంటె గూడ నాకు ప్రియతరముగ నున్నది. ఆమెను ప్రేమించుటకు బూర్వము నేను దీనినే కోరియుంటిని. దీని యధరనేత్రములందు వైశాలినికివలె చిరునవ్వును లజ్జయును లేకపోయినను, ఈ పటనైశ్చల్యము మిక్కిలి యింపుగొలుపుచున్నది. ఈపటము నన్ను తిరస్కరింపనేరదు. చెప్పుము, వైశాలినీ! ఏదైన మాటలా

ము. నిభృత తపోవనమున నెప్పుడైనను నన్ను స్మరింతువా? కోయిల నవీనవసంతుని సందేశధారిణియై నీకడ కరుదెంచునపుడు నేను లేని లోటును స్మరింతువా ? వర్షాంతమున తుదిమేఘము వెడలిపోవునపుడు నీ వతిసినినజలనేత్రములతో నుత్కంఠితవై వీక్షింపవా? సుందరీ ! నీవు లోకమును బరిత్యజించి వెడలునపుడు, నీ చిహ్నములను గూడ నేలయాహరించి పోవవైతివి? నీవు వెడలిపోవగనే, నాహృదయము నుండి నీస్మృతియు, నానుషుప్తినుండి నీస్వప్నములు, ఈపటమునుండి నీసౌందర్యము నేల యంతర్ధానము కాలేదు? ప్రియురాలా! ప్రియురాలా! దూరముగనే యుండుము. మన యిరువురినడుమ నా కఠోరప్రతిజ్ఞయు, దైవప్రాతికూల్యము నున్నవిగదా! [పటమును గ్రిందబడవైచి] మనకిక నమ్మేళనము సంఘటిల్లదు. నిన్ను మరచిపో బ్రయత్నింతును. ఎన్నటికైన మరచి——

[ఆకస్మికముగా నేపథ్యమున గానము వినబడుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

ఈ విరహగీతిక యెంతమధురముగ నున్నది! దిశలయందు వస్మృతిసుధను వెదజల్లుచు నెవరు పాడుచున్నారు? రమ్ము, నీ వెవరో నాకడకు వచ్చి యాపాటపాడుము. ఈగీతిక నా కత్యంత హృదయంగమముగ నున్నది.

[నటివచ్చి పాడుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

ఎవరు ? ఎవరు ; వైశాలినియా ?

[నటి యంతరాయముచే నాపివేయును.]

న టి

కాదు స్వామీ !

ఆవీక్షితుడు

నీవు నీప్రాణనాథు నన్వేషించుచున్నావా?

నటి

కాదు.

ఆవీక్షితుడు

అటులయిన, నీ జాగరణము, రోదనము, ప్రతీక్షయు నేటికి?

నటి

నా కేమియు దెలియదు.

ఆవీక్షితుడు

ఈగీతిక?

నటి

ఒకానొక వృద్ధుడు నేర్పెను. మహారాజుగారి యాజ్ఞానుసారము మీ మనోరంజనముకొరకే గీతిక పాడుచున్నాను.

ఆవీక్షితుడు

ఈగీతిక వినుట నా కిష్టములేదు. వినుటచే నాహృదయమున వర్ణనాతీతమగు వ్యథకలుగుచున్నది. నాజ్వాల కిదిపవనమయినది. పొమ్ము, [నటిపోబోవును.] ఆగుము. ఈగీతికను బూర్ణముగా బాడి పొమ్ము. చివరకు ప్రాణనాథుడు లభించెనో లేదో తెలిసికొనవలెను.

నటి

అ వీ క్షి తు డు

అదేమి? ప్రాణనాథుడు లభింపలేడా? నియోగము, రోదనము, ప్రతీక్ష, జాగరణము-దీనినే ప్రేమయందురు. ఎన్నడు లభింపనివాడే ప్రాణనాథుడా? మరీచికను వెంబడించెడివాడే కాముకుడా? నేను మోసపోను. ఆమె సవశ్యము మరచిపోదును. ఆమె యాశాజాలమున జిక్కుకొనను. ఆమృగాక్షి మృగతృష్ణను విశ్వసింపను. ఆను కేశాపాశ ములబడను. నటీ, నీ వింతవరకు నాకడనే యున్నావా? పొమ్ము. వీలయినచో ఈగీతికను బూర్తిగా మరచిపొమ్ము. నేటినుండి యిట్టి గీతములుపాడి నా సుప్తస్మృతిని మేలుకొల్ప సాహసింపకుము.

న టి

చిత్తము. [పోబోవుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

ఆగుము. నే నవీక్షితుడను. రాజ్యమునకు భావిప్రభువును. దీనుల కష్టములబాపుట నాకర్తవ్యము. నే నీవిధముగ నహర్నిశములు ప్రేమ మగ్నుడనై యుండుట బాగుగ లేదు. నాశక్తులను విరహాగ్నికాహుతి జేయుట యుక్తముగాదు. నేను స్వశక్తిని సద్వినియోగము చేసెదను. శస్త్రాగారములందుండి యుండిన వింటిత్రాడు నెలుకలు కొట్టివేయు చున్నవి. బాణములు జీర్ణములగుచున్నవి. ఖడ్గములు తుప్పుపట్టు చున్నవి. నేడు నేను వేటాడుట కేగెదను. నా బాహుబలము గోల్పోవ లేదుగదా యని చింతిల్లుచున్నాను. రథమాయత్తము చేయుమని సారథి కెరింగింపుము.

[నటి వెడలిపోవును.]

[మూకదృశ్యము. వాద్యములు మ్రోగుచున్నవి. అవీక్షితుడు కవచాదులను తొడిగికొని ధనుర్బాణములు ధరించినాడు. అతడు సంసిద్ధుడగునప్పటికి సారథి ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సా ర థి

రథము సజ్జీకృతమైనది ప్రభూ !

అ వీ క్షి తు డు

నేనుగూడ సంసిద్ధుడను. పోదము.

[ఇరువురు వెడలిపోవుచున్నారు.]

తె ర ప డు చు న్న ది.

తృ తీ యాం క ము

*

మొ ద టి రం గ ము

ఆశ్రమము

[సన్యాసిని వైశాలిని యొక శిలాఖండముపై గూరుచుండిపాడును.]

చేరవచ్చునట జీవితేశ్వరుడు !
మన్నాధుం డెటో మరలి చనడుగద !
చని వేగిరమే, సంపూర్ణంబుగ
చేసికొందునే శృంగారంబును.
త్యజించి చింతను ధైర్యముదాలిచి
అరరము దెరచెద అల్లి కీల్జడకు
గ్రుచ్చవలయునే కుసుమమాలికను.
చేరవచ్చునట జీవితేశ్వరుడు ?
మన్నాధుం డెటో మరలి చనడుగద !

కాని అయ్యో! ప్రాణనాథు డరుగుదెంచునని యెవరు చెప్పెదురు? [అప్పుడే ఆమ్రవృక్షముమీాది కోయిల కూయును.] ఎవరు! కోయిలయా! ప్రాణనాథు డరుదెంచునని నీవు చెప్పుచున్నావా? అసత్యమాడుచున్నావు. ఇది నీభ్రమయే. ఎప్పుడైనను నీవు ప్రేమించియుండినచో, ప్రతీతుసఫలము గాదని తెలిసియుండెడిదే. అనురాగము సంయోగముతో నారంభించును. వియోగముతో నంతమొందును. కాని నీవు ప్రేమించితివి. నీవు కలకూజితములు చేయగనే, నీప్రియతముడగు వసంతుడు కిసలయకలికాకుసుమములతో నీకడ కరుదెంచును. సఖీ! కేకలిడినచో ప్రాణనాథు డరుదెంచునేని నేను సప్తస్వరముల నేకీభవింపజేసి యేకగ్రీవముగ మూాకత్వము ప్రాప్తించువరకును కేక

లిడుచుంకును. కాని వారు వత్తురని యెవరందురు? జీవజంతువు లెవ్వియు ప్రాణనాథునికడనుండి సందేశ మేదియును నాకు గొనివచ్చుట లేదు. వారు నన్ను మోసగించిరి. వారు రారు. నాథా! నేను చేసిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుచున్నారా? భిక్షుకురాలు, అబలయగు వైశాలిని మీప్రతీకారమును సహింపజాలదు. నే నిటులనే కూర్చుండి యుందును. పరమేశ్వరుని కృపవలన నాపాదములు వేరులై భూమిలోనికి దిగిపోవును. నా వియోగాశ్రువు లీమూలమును బోషింపగలుగును. అది యంకురించిన పిదప, నా రోమరోమము దాని శాఖాపత్రములుగ మారును. మధుమాసము నాప్రేమను వికసింపజేసి పుష్పరూప మిచ్చుగాక! ఎప్పుడైనను నాప్రాణనాథు డెండలో నలసిపోయి నాకడ కేతెంచినచో నేను వారికి నీడనిత్తును. ఎండినపిదప శిశిరర్తువున దీర్ఘశీతల నిశాసమయమున బ్రజ్వరిల్లి వారికి నుష్ణ మొసగినా జీవనము ధన్యము చేసికొందును. [మరల కోయిల కూయుచున్నది.] ఊరుకో కోయిలా! నీ మధురాలాపము నాకొరకుగాదు. పుష్పములారా! నా యాశ్రమసమీపమును వికసింపకుడు. నాలో బ్రచండతాప మున్నది; దానిచే మీరు వాడిపోదురు. లతలారా! మీరు నాకడ వృక్షముల నాలింగనము చేసికొనకుడు. నాహృదయమున గంటకములు గ్రుచ్చుకొని బాధపెట్టుచున్నవి!

[నేపథ్యమున గానము]

౧

నీ శరీరమ్ము ధూళితో నిండిపోయె
వదనము పథశ్రమమ్మున వాడిపోయె
తరణి యస్తాచలమ్మును దరిసినాడు
ఎచ్చటికి మందగతితోడ నేగెదోయి,
తెల్పు మియ్యెడ నూత్నవై దేశికుండ!

౨

వివిధ కంటకపశుసమన్వితము పథము
హస్తముల్ రిక్తముల్ నగ్నమంఘ్రియుగము
పవనమెంతయు దూర, మాసన్నమయ్యె
రజని, జైవాతృకుండంబరమున, గ్రింద
దీపమును లేవు నూత్న వైదేశికుండ!

వైశాలిని

వనమార్గమునుండి గంధర్వు లెవరో పాడుకొనుచు బోవుచున్నారు గాబోలును. ఈసమయమున నీగీతము నామనస్సు నాకర్షించినది. మధ్యాహ్నసమయమున సూర్యతాపసంతప్తుడైన వానికి వృక్షచ్ఛాయ లభించినచో, నెంత యానందముకలుగునో, యటులనే విరహాసంతప్త రాలనైన నా కిది యమృతధారయే.

[పాట పూర్వమువలె వినబడుచున్నది.]

౩

నిభృతమన్నిలయమ్ము లోనికిని రమ్ము!
నన్ను ధన్యను జేసి మ న్మందిరమ్ము
పావనము చేయుమోయి! నాపలుకు వినుము
ఓయి నూతన వైదేశికా, యిచటను
గడవు మీరేయి, యెట కరుగంగవలదు!

[క్రమక్రమముగ గానమంతరిక్షమునవిలీనమగుచున్నది. వైశాలిని వినుచు వినుచు శిలాఖండముపై నిద్రించును. నిద్రించుచుండగా స్వప్న మగుపడుచున్నది. సశబ్దముగా రంగము మారుచున్నది.]

మొదటియుపరంగము

[స్వప్నమున అవీక్షితుడు ప్రవేశించుచున్నాడు. వెనువెంటవైశాలినీ

రాజకుమారి ప్రవేశించుచున్నది.]

వై శా లి ని

నన్ను పరిత్యజింపకుడు నాథా!

అ వీ క్షి తు డు

[ఉలికిపడి] నీవెవరు?

వై శా లి ని

మాప్రాణేశ్వరి! [అవీక్షితుని హస్తము బట్టుకొనును.]

అ వీ క్షి తు డు

[చేయి విడిపి] దూరముగబొమ్ము. పరస్త్రీస్పర్శ పాపము.

వై శా లి ని

నేను పరస్త్రీనా! ఇంతకఠినులు కావద్దు నాథా! ఈ నాక్షీణావదనమును గాంచి నన్నుగుర్తింపజాలరైతిరా? కాని యిట్టి యవస్థనాకు మావియోగమువలననే సంభవించినది. నేను మాపాణిగ్రహీతను.

అ వీ క్షి తు డు

నీవు మాయావినివి. నిజముగా నీశ్రమవ్యర్థమగును. అవీక్షితుడు జితేంద్రియుడు.

వై శా లి ని

ఏమనుచున్నారు నాథా! మాకొఱకు నేను రాజప్రాసాదమును ద్యజించితిని. మీరు లభింతురను నాశతో ప్రపంచసౌఖ్యముల నన్నిటిని పరిత్యజించి వనవాసిని నయితిని.

[అవీక్షితుని హస్తము గ్రహింపగోరుచున్నది.]

అ వీ క్షి తు డు

దూరముగా బో!

వై శా లి ని

ఎంతో తపస్సుచేసినపిమ్మట నేను మీరులభించితిరి. ప్రాణములనైనను గోల్పోదునుగాని మిమ్ములనుమాత్రము విడువజాలను! [హస్తము గ్రహించుచున్నది.]

అవీక్షితుడు

దూరముగాబొమ్ము దౌర్భాగ్యురాలా! [చేయివిడలించి వెడలిపోవుచున్నాడు.]

వైశాలిని

నిర్దయుడా! కఠినుడా! [ఏడ్చుచుబోవుచున్నది.]

[నిద్రించుచున్న వైశాలిని నిట్టూర్పువిడిచి మరియొక ప్రక్కకు బొరలుచున్నది. మరల స్వప్నముగాంచును. సశబ్దముగా రంగము మారుచున్నది.]

రెండవయుపరంగము

వైశాలిని యుపవనము.

[అవీక్షితుడు కుపితుడై ప్రవేశించుచున్నాడు.]

అవీక్షితుడు

ఎంత సాహసికురాలవు వైశాలినీ!

[పశ్చాత్తాపపడుచు వైశాలిని ప్రవేశించును.]

వైశాలిని

అప్పటి గర్వమణగిపోయినది క్షమింపుడునాథా! [పాదములపై వ్రాలును.]

అవీక్షితుడు

క్షమాపణయా! వలదు "అవీక్షితా! పొండు పొండు. నేను మిమ్ము ద్వేషించుచున్నాన" నెడి నీయవమానవాక్కులు నాకర్ణములందు బ్రతిధ్వనించుచుండువరకు క్షమింపజాలను. భుజంగినీదంశమున కోర్చి జీవితుడనై యున్నాను. ఎంతటిపరాభవము! అవీక్షితుని కెంతటి పరాభవము వాటిల్లినది! దౌర్భాగ్యురాలా! నీవీలోకమున నెట్లుసుఖింతువో చూచెదను!

వై శా లి ని

క్షమింపుడునాథా! వైశాలిని మిమ్మును ద్వేషించునా! ఆమె యట్టిపనిచేయజాలదు. ప్రాణేశ్వరుని ద్వేషించునా! ఈజన్మమం దట్లు చేయదు, జన్మాంతరమందునట్లుచేయదు.

అ వీ క్షి తు డు

కాని, చాలజాగయినది వైశాలినీ! ఏతత్త్వము నాహృదయమున నీప్రేమరూపముననుండెనో, యది సంపూర్ణముగ మారిపోయినది.

వై శా లి ని

కసిదీర్చుకొనుము. అందులకుగూడ సంసిద్ధురాలను. మీరేమి కోరి ననునరే, దానిని నిర్వహించుటయే నావరముసౌభాగ్యము. మీప్రతీ కారాగ్ని నారక్తమువలన చల్లారిపోవుచో, నాథా! నన్ను ఖండింపుడు. ఇంతకంటె శ్రేష్ఠతరమగు మరణము నాకులభించునా?

అ వీ క్షి తు డు

నిన్ను ఖండింపను. ప్రళయమువరకు నీవుజీవింపవలెనని నాయభిలాష. అందుచే నేను ప్రతిదినము నూత్ననూత్నముగా గసితీర్చుకొన గలుగుదును. అప్పటికైనను నాకు సంతృప్తి గలుగునా? అప్పటికైనను నీవుచేసిన యవమానము మరవగలుగుదునా?

[అవీక్షితుడు వెనువెంట వైశాలినియు బోవుచున్నారు]

[నిద్రించుచున్న వైశాలిని మరియొక ప్రక్కకు బొరలి నిట్టూర్పు విడుచుచున్నది. మరల స్వప్నము గాంచుచు. సశబ్దముగా రంగము మారుచున్నది.]

మూడవ యుపరంగము

వనప్రదేశము

[ప్రథమాంకమందలి మూడవరంగము గానబడును.]

మూకదృశ్యము

[రథోపవిష్టులై వైశాలిని అభీక్షితుడు ప్రవేశించుచున్నారు. అభీక్షితుడు రథము దిగుచున్నాడు. వైశాలినియు నేదోయాలోచించుచు దిగుచున్నది. అభీక్షితుడు 'ప్రేమింపు' మని యాచించు చున్నాడు. వైశాలిని తిరస్కరించుచున్నది. అభీక్షితు డామె హస్తము గ్రహింపు చున్నాడు. వైశాలిని కత్తిదూసి యాత్మహత్య చేసుకొనబోవు చున్నది. అక్కడ స్వప్నలోకమందు అభీక్షితు డామె చెయ్యి పట్టుకొనుచున్నాడు. ఇక్కడ వాస్తవముగ నొక రాక్షసుడు వచ్చి వైశాలిని హస్తము గ్రహించుచున్నాడు. ఉపరంగములు ముగిసినవి.]

రాక్షసుడు

ఈ నిర్జనకాననమం దీసుందరి యెవరు? వనదేవి విశ్రమించు చున్నదా? లేక వసంతశ్రీ యలసి నిద్రించుచున్నదా? కానిచో నాకాశమునుండి, పూర్ణచంద్రుడు స్థానభ్రష్టుడై పృథ్విపై రాలినాడా? ప్రియురాలా! లెమ్ము. నీ వెవరు? మానవాంగనవా, దేవతావనితవా!

[వైశాలిని మేలుకొనుచున్నది.]

వైశాలిని

[అదరిపడి] ఎవరు? ఎవరు? (రాక్షసునిజూచి) రక్షింపుడు! రక్షింపుడు!

[వైశాలిని పారిపోవుచున్నది. రాక్షసుడు వెంబడించుచున్నాడు.]

———

రెండవరంగము

వనమార్గము.

[వేటాడుచు అవీక్షితుడు వచ్చుచున్నాడు.]

అవీక్షితుడు

ఈ ప్రదేశప్రకృతి యేదో వింతగ గాన్పట్టుచున్నది. పశువులు, పక్షులు, వృక్షములు, లతలు, అన్నియును నవీనములుగా గాన్పించు చున్నవి. ఇవియన్నియు నేను రాజధానినుండి కడుదూరము వచ్చితినని సూచించుచున్నవి. అవయవము లన్నియు సడలినవి. మృగము చిక్క సందున నాకు చాలవిచారము గలుగుచున్నది. ఇక ముందునకు బో జాలను. ఈప్రదేశము మిక్కిలి రమణీయముగ నున్న దెందులకో! సారథి వచ్చువరకు నిచ్చటనే విశ్రమింతును.

[అవీక్షితుడు భుజముమీది తూణీరముతీసి నేలపై బెట్టబోవు చున్నాడు. అప్పుడే తటాలున నొకానొకమృగ మొకవైపునుండి పరుగిడుచు వచ్చెను. అవీక్షితుడు వెంటనే ధనుర్బాణముల నెత్తి దానివెంట నంటనున్నాడు. ఆకస్మికముగా మరియొకవైపునుండి రక్షింపుడు! రక్షింపుడను ధ్వని వినబడును.]

అవీక్షితుడు

[ఆగి] ఇదియేమి? ఈ ఆర్తనాద మెవరో రమణిది. ఒకవంక మృగము, మరియొకవంక మృగాక్షి! ఏమిచేయుదును? దీనిని వధింతునా లేక యామెను రక్షింతునా? క్షాత్రధర్మమెద్ది? వధించుటకంటె రక్షించుటయే యుత్తమము. నే నచేపోవుదును. ఇది యెవరి మానాసు రోధమో, ఎవరి యదృశ్యసంకేతమో తెలియదు.

[మరల "రక్షింపుడు రక్షింపుడు. అబలను రక్షింపుడ" నెడి మాటలు వినబడుచున్నవి.]

అవీక్షితుడు

అమ్మా భయపడకు. ఇదే వచ్చుచున్నాను!

[వేగముగా ధనుర్బాణములు గొని వెడలిపోవుచున్నాడు.]

మూడవరంగము

నిబిడారణ్యము. పర్వతముక్రింద నది ప్రవహించును.

[రాక్షసుడు వైశాలిని బట్టదలచి వెంబడించుచున్నాడు. వైశాలిని రక్షణార్థము పారిపోవుచున్నది.]

వైశాలిని

రక్షింపుడు, రక్షింపుడు!

రాక్షసుడు

నేను నీ శత్రువునుగానుగదా. మరియేల 'రక్షింపుడ'ని యరచు చుంటివి?

వైశాలిని

జాగ్రత్త! నీవు నాసమీపమున కరుదెంచినచో క్రింద ప్రవహించు చున్న నదిలో దుమికి ప్రాణములు విడుతును.

రాక్షసుడు

ఆత్మహత్య పాపము.

వైశాలిని

నీకు బాగుగా ధర్మము తెలియును. పరస్త్రీని గన్నెత్తి చూచుట పాపమనెడి ధర్మముగూడ నేల నేర్చుకొనవైతివి?

రాక్షసుడు

నీవు పరస్త్రీవని యెవరు చెప్పగలరు? నీకు భర్తయుండినచో, నీవిధముగ వనమందొంటరిగ గ్రుమ్మరుచుందువా? ఇంద్రపదవి లభించినను నీసౌందర్యప్రతిమ నెవరును బరిత్యజింపజాలరు. ఈజీవిత మును—విశేషించి యౌవనమును—వ్యర్థపుచ్చకు. ఆత్మహత్య చేసికొనవద్దు.

వై శా లి ని

చేసికొనను. మూర్తీభవించిన పాపమవగు నీ ధర్మోపదేశమునవశ్యము శిరసావహింతును. కాని నీయాశాపిశాచముకొరకు నా ప్రాణములు నిలువనీయను !

రా క్ష సు డు

ఇదెటు సంభవించును ?

వై శా లి ని

బాగుగనే, నీ స్పర్శమునుండి తప్పించుకొనుట కీవృక్షాగ్రమందలి సన్ననిశాఖ నారోహింతును. నా భారమువలన నది విరుగును. దానితో గలసి నేను గూడ నీ తరంగిణియందు బడిపోదును.

రా క్ష సు డు

నే నిక్కడనే నిలుచుండి నీయనురాగమును జయింతును.

వై శా లి ని

అటులయిన దీర్ఘోపవాసమువలన బ్రాణములు గోల్పోవుదును. జాగ్రత్త ! నీ వొక్కయడుగు ముందునకు జరుగుట, మృత్యుదేవతగూడ నొకయడుగు నాసమీపమునకు వచ్చుటయే యగును.

[వైశాలిని చెట్టెక్క నోరుచున్నది.]

రా క్ష సు డు

ప్రియే ! ప్రియే ! [పరుగెత్తి వైశాలిని కౌంగుపట్టుకొనుచున్నాడు.] రమ్ము రమ్ము, న న్నాలింగనము చేసికొనుము !

అ వీ క్షి తు డు

[నేపథ్యమునుండి] ఇది ని న్నాలింగనము చేసికొనును.

[వెంటనే యొకబాణము వచ్చి రాక్షసుని రొమ్మునకు దగులుచున్నది. రాక్షసుడు నేలపై బడి ప్రాణములు విడుచుచున్నాడు. వైశాలిని భయపడి పొదచాటునకు బోవుచున్నది. పరుగెత్తుచు అవీక్షితుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

అవీక్షితుడు

ఈమె యెవరు? ఎచ్చట దాగుకొనినది? సుందరీ ? సుందరీ ! నీ వెచ్చటకు బోయితివి ? నేను చేసిన కార్యము నీ కనుకూలముగ లేదా?

వైశాలిని

[తనలో] వారే. సందేహము లేదు. నాతపస్సు నేడు సిద్ధించెనా యేమి ?

అవీక్షితుడు

ప్రత్యుత్తరము రాదేమి ? మీ రెవరు? మీరీ లోకవాసినులు కాక పోయినచో, నాభాష మీ కవగతము కానిచో, నాసంకేతమును దెలిసికొని, మీ రెవరో సంకేతమువలన దెలుపుదురా ? కనబడుము దేవీ !

వైశాలిని

[తనలో] వలదు. ఇప్పుడే కనబడను. కాని లోపలనుండి పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న యభిలాష మెట్లాపగలను?

అవీక్షితుడు

నన్ను చూచి భయపడుచుంటి రేని మీశత్రువునుగానని యెఱుంగుడు. నేను పరపురుషుడనని జంకుదు రేని, చాటుననుండియే మీ రెవరో తెలుపుడు. మాటాడ రేమి? ఆసుందరి నిజముగ వెడలిపోయెనా? యేమి ?

వైశాలిని

[తనలో] ఇక సహింపజాలను. [చాటుననుండి యుచ్చైస్స్వరముతో] మీ రెవరి నన్వేషించుచున్నారు?

అవీక్షితుడు

మిమ్మునే.

వైశాలిని

నే నెవరు ?

అవీక్షితుడు

ఏమో, మీరే తెలుపుడు.

వైశాలిని

వనవాసిని.

అవీక్షితుడు

మీవాక్కెంతమధురము, ఎంతకోమలము, నేను స్త్రీలతో సంభాషింపనని ప్రతిన పట్టియున్నప్పటికిని మీ యాకర్షణశక్తిచే నాప్రతిజ్ఞ సడలిపోయినది. సమీపమునకు రండు.

వైశాలిని

[గొణుగుకొనుచు] కాదుకాదు.

అవీక్షితుడు

రాక్షసుని మృత్యువువలన మీకు సంతోషము కలుగలేదా?

వైశాలిని

కలుగలేదని యెట్లు చెప్పగలను? మీరు నాధర్మమును గాపాడితిరి. మీకేమి బహుమానము—[కంఠావరోధము.]

అవీక్షితుడు

మరల సిగ్గా? అటులయినచో చాటునుండియే యమృతమును గురిపింపుడు. నానేత్రములకు నీ దివ్యదర్శనమబ్బు సౌభాగ్యము లేకున్నను, నాకర్ణములైనను ఆపుణ్యము చేసికొనును.

వైశాలిని

[తనలో] ఇంతవరకును నన్ను గుర్తింపలేదు. గుర్తించియున్న సమయమున నన్నాదరించిరి. నేడీ భిక్షుకురా యనురాగమునకు ప్రతిఫలమేమిత్తురు? పోండు పోండు. నాకేమియు నవసరములేదు. మిమ్ము స్మరించుచు జీవించియుందును.

అవీక్షితుడు

సుందరీ! ఊరకుంటివేల?

వైశాలిని

అవును.

అవీక్షితుడు

ఏమి ?

వైశాలిని

ఏమిచెప్పుదునాయని యాలోచించుచున్నాను.

అవీక్షితుడు

నేను నీకు దెలియబరతును. చెప్పుము. ప్రపంచమును బరిత్యజించి నిర్జనారణ్యము నేల శరణుజొచ్చితివి ? భోగవిలాసములు వదలి వనవాసిని వేలయైతివి ?

వైశాలిని

ఇచ్ఛానుసారముగ గాదు.

అవీక్షితుడు

మరేలనైతివి ?

వైశాలిని

ఇతరుల కోరికవలన. పురుషకాఠిన్యము నన్నిచ్చటికంపినది.

అవీక్షితుడు

పురుషకాఠిన్యమా ? అంత పాపాత్ముడెవడు ? వాడేమి చేసెను ?

వైశాలిని

వారు నన్ను పరిత్యజించిరి.

అవీక్షితుడు

అతనిపేరు తెలుపుము. నే నతనికి దండన విధించెదను. నాహస్తములందు ధనుర్బాణములే కాకుండ న్యాయదండమును గూడగలదు. నే నవీక్షితరాజకుమారుడను.

వైశాలిని

వారు గూడ అవీక్షిత రాజకుమారులే.

అవీక్షితుడు

ఎవరు ! ఎవరు ! వైశాలినియా !

వై శా లి ని

అవును. వైశాలినినే.

అ వీ క్షి తు డు

సమీపమునకు రమ్మా.

వై శా లి ని

ఎందులకు ?

అ వీ క్షి తు డు

నీకు న్యాయముచేయుదును. నిన్ను దయాహీనుడై పరిత్యజించిన అవీక్షితుని దండింతును.

వై శా లి ని

ఎట్టిదండన నిర్ణయింతురు ?

అ వీ క్షి తు డు

నీ బాహుపాశములందు జన్మాంతము వరకు వాడు బందియై యుండును.

వై శా లి ని

ఏమి వినుచున్నాను ! నాచెవులకు చెవుడు రాదుగదా ?

అ వీ క్షి తు డు

వైశాలినీ ! ప్రియే ! ప్రాణేశ్వరీ ! రమ్మ్మ రమ్మా. ఇంక నిన్ను ప్రేమింతును !

వై శా లి ని

వలదు వలదు. నాకు స్వప్నమిష్టములేదు. [క్రొంచెమాగి] కాని వాస్తవముగ మీరు నన్ను పరిగ్రహింతురా ?

అ వీ క్షి తు డు

అవును అవును. నిస్సందేహముగ. నేను నిన్ను జయించితిని. ఇప్పుడు పరాజితుడనైన అవీక్షితుడనుగాను. నేడీరాక్షసుని సంహరించి వీని బారినుండి నిన్నుగాపాడితిని. రమ్ము రమ్మా. చూడు. వీని వక్షమున నాబాణముచే విజయగాథ యంకితమయి యున్నది. ఈ రక్తాక్షరము లెంతయందముగనున్నవి !

వై శా లి ని

ఎట్టి శుభ వాసరమిది! నేనవశ్యము మీాసమీాపమునకువత్తును. నా మార్గమునం దేదియైన నాటంకమువచ్చినను దానిని లెక్కింపను. నదీ నిర్ఘ్గమములను దాటివత్తును. అగ్నిని త్రొక్కి వత్తును. జీవజంతువుల పై నడచివత్తును. నా చెయ్యిపట్టుకొని యెవ్వరైన "యెచ్చటికిబోవుచు న్నావ"ని యడిగినచో ప్రత్యుత్తరమీాయక చేయి యచ్చటనే విదలించుకొని మీాకడకు వత్తును.

అ పీ క్షి తు డు

రమ్ము రమ్ము.

వై శా లి ని

వచ్చుచున్నాను వచ్చుచున్నాను. విద్యుద్రథమునెక్కి మనో వేగమున వచ్చుచున్నాను. ఈజీవితము క్షణికమైనది. శత్రువులు బహు సంఖ్యాకులు.

[వైశాలిని పొదనుండి వెలువడి అపీక్షితునికడకు వచ్చుచున్నది. ఆమెవల్కలము కంటకములకు దగులుకొనుచున్నది. ఆమెకాళ్ళకు దెబ్బలు తగులును. దానినేమియును లెక్కచేయక తూలుచు పడుచు అపీక్షితుని కడకువచ్చుచున్నది. అపీక్షితుడాలింగనము చేసికొనును.]

వై శా లి ని

ఇక ప్రళయమైననునరే!

అ పీ క్షి తు డు

వైశాలినీ!

వై శా లి ని

జీవనసర్వస్వమా! మీారు లభించుటకింత కఠోరతపస్సేల?

అ పీ క్షి తు డు

ప్రేయసీ!

వై శా లి ని

ఇంతకు ముందొక——

అ వీ క్షి తు డు

ఏమి ?

వై శా లి ని

మిక్కిలి జాగరూకతతో గాపాడితిని. అదికూడ కర్తవ్యము చేయ గోరుచున్నది.

అ వీ క్షి తు డు

అదేది ?

వై శా లి ని

నావాడిపోయిన వరమాలయే.

[వైశాలిని వాడిపోయిన వరమాలనుదీసి అవీక్షితుని కంఠమునం దుంచును. సరిగా నాసమయముననే గాలివీచుటవలన పార్శ్వమునం దున్న వకుళవృక్షమునుండి కొన్నిపుష్పములు వారిరువురిపై రాలు చున్నవి.]

[తెరపడును.]

సమాప్తము.

•